

DR. TÓTH LÁSZLÓ

TALÁLKOZÁSOK

Válogatás

a rendszerváltozás előtti másfél évtized
publikációiból

Nyíregyháza, 2024

Találkozások: Válogatás a rendszerváltozás előtti másfél évtized publikációiból

Írta és szerkesztette: dr. Tóth László

Lektorálta: Burget Lajos

Műszaki szerkesztő: ifj. Tóth László

Nyíregyháza, 2024. március

DR. TÓTH LÁSZLÓ

TALÁLKOZÁSOK

Válogatás

*a rendszerváltozás előtti másfél évtized
publikációiból*

Nyíregyháza

2024

Czine Mihály irodalomtörténész	7
Sebestyén Árpád nyelvészprofesszor	13
Margócsy József irodalomtörténész	19
Katona Béla irodalomtörténész	34
Csák Gyula író	47
Ratkó József költő	54
Galambos Lajos író	64
Fábián Zoltán író	73
Bozóky András színházalapító	87
Hegedűs D. Géza színművész	94
Tóth Sándor szobrászművész	101
Berecz András festőművész	107

Előszó

Burget Lajos emlékére

A kötet szerzője tanár, újságíró. Tanított általános iskolában, középiskolában és főiskolán. Magyar nyelvészetből szerzett bölcsészdoktori oklevelet. Alapító főszerkesztője a Pedagógiai Műhely című pedagógiai-közművelődési folyóiratnak, annak tizenegy évfolyamát jegyezte. Aktív részt vállalt a megye közoktatásában és kulturális életében. Számos önálló publikációja jelent meg, írt, szerkesztett kiadványokat.

Jelen válogatás egy, 1986-ban nyomdára előkészített kézirat alapján, Burget Lajos kiváló újságíró lektori javaslatai figyelembe vételével készült. A tizenkét portrét tartalmazó kötet nem csak hasznos olvasmány, hanem kortörténeti dokumentum is.

Dr. habil Kormány Gyula

„A Móricz-rokon”

Czine Mihály irodalomtörténész

A Szabó Ilonka utcában, a Bem rakparttól negyed kilométerre már nem hallatszanak a közlekedő villamosok. Több lépcsősor legyőzése után az emeleti lakásban Igazi „Móricz-hős” nyit ajtót. Díószegi-festmények a falon, vendég az asztalnál. A könyvek rendje is sugallja: Czine Mihály budai otthonában vagyunk.

Pályája röviden így összegezhető: tanít, szerkeszt, ír - hittel, szenvedéllyel.

Irodalomtudósaink közül őt ismerik legtöbben e hazában és a határon túli magyarságban. Vallja, amit Ady hirdetett: „A magyarság szükség és érték az emberiség, s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára.” Tudása és irodalomszeretete, a magyar nép sorskérdései iránti elkötelezettsége tiszteletet parancsoló.

Móricz szatmári gyaloglásait tartotta egyetemének. Ott tanult látni, s közel hajolni a „kapás magyarhoz”. Innen jött az irodalmat az élet részének tekintő „Móricz-rokon”, Czine Mihály is: a Czine Zsiga fia, ahogy emlegetik ma is Hodászon.

„Pompás, nagyszerű nép a szatmári. Petőfi első látásra a rokon, derűs nyugalma és forradalmi népet ismerte fel benne. Móricz a Turi Danikat, a Joó Györgyöket és a Kőmíves Erzsiket. Vízrel, aszályal, úrral küzdő, mindig újrakezdő, tisztalelkű embereket.”

A szülőföld ma is erőt biztosító háttér. A hozzá való kötődés minden munkájából kiolvasható. Ha egy-egy íróról, költőről szól,

soha sem felejtí a szatmári vonatkozásokat. „A Budai Nagy Antal parasztfelkeléstől kezdve nem volt olyan forradalma és szabadságharca a magyar történelemnek, amelyben részt ne vett volna Szatmár népe. Ezért is tudott magas népkultúrát teremteni és magasabb műveltség felé törekvő fiainak bőséges útravalót adni. Azon a tájon gyönyörűen beszélnek az emberek.”

A kis falu — ahol nőtt — közel volt a román határhoz, távol a kulturális centrumoktól. „Az én falumba leginkább a Szabad Szó járt. Egyik bátyám volt az előfizetés-gyűjtője. Ebből a lapból szereztem akkor minden tudományom. Hetente egyszer jött, de az érdekelt írásokat és hirdetéseket némely nap kétszer is elolvastam belőle. Egyszer magamnak csendesen, aztán apámnak fennhangon, majd apám mezei komáinak is naponta többször is ugyancsak hangosan, mivel az írást vagy meg sem tanulták, vagy már félig-meddig elfelejtették, vagy már csak az öreg betűket látták.”

Ha Hodászt mondanak, elsőre az ő neve jut eszembe. A kis, földes padlójú falusi szoba színtere volt a népes rokonság találkozóinak — a legkisebb fiúval, az első értelmiségivel is.

„Tíz testvér, vagy harminc unoka és dédunoka fényképe mosolygott a falakról. Apámat, anyámat máig a legnagyobb emberek között tartom számon. Egyikük sem tudott írni, olvasni, talpalatnyi földjük sem volt az indulásnál, de igaz emberek voltak. Ma is az ők és a testvéreim örökségéből élek.”

Járt a faluszéli házban Szabó Pál. „Hadd lássa, milyen portáról való az a gyerek, aki az ő könyveiből oly látható kedvvel idézget”,

lekanyarodott ide Veres Péter is, Santa Ferenc, Nagy László és Balogh Edgár is.

„Móricz Zsigmond Fáklyája mellett az első igazán nagy olvasmányélményem Szabó Pál volt. Mintha az én falumról szólt volna a regény. Berti bácsiról, Juhánka néniről, Jani bátyámról, Gáti és Gere sógorról. Az én falumon is úgy terült szét a harangszó, mint a Talpalatnyi föld házsorai fölött."

Elsőnek egykori tanítója, a nyírmihálydi Siket Mihály figyelt fel rá, aki a vallásos téli estéken Nyíró- és Tamási-novellákat is felolvasott. Sokat köszönhet a református pap Fóris Lajosnak, aki Adyval együtt volt diák és Móriczcal teológus. Szerepe van az indíttatásban Sárdi Bélának, aki a nyíregyházi tanítóképzőben osztályfőnöke volt, és sokat beszélt Móriczról. Az egyetemen Király István pártfogolta: tőle tanulta a legtöbbet.

Czine Mihály — negyedszázada — legfontosabb feladatának a magyar irodalom értékeinek közvetítését tekinti. Móricz életműve élete programjává vált. 1960-ban jelent meg első könyve, a Móricz Zsigmond útja a forradalmakig. Kilenc évvel később a Nagy Magyar Írók sorozatban a „Móricz Zsigmond" című kismonográfiája. A művet háromszor adták ki. Mintha regényt olvasna az ember. Móricz volt a témája kandidátusi értekezésének.

„Én még ismertem olyan embereket, akiktől Móricz népdalokat gyűjtött. Móriczban láttam épp azt az embert, aki Jókai világától eljutott Ady világáig, a népi irodalomig: akinek életműve, hatalmas embergalériája tükrözi az Ady által megfogalmazott igazságot."

Nem szűk parcellát fog a magyar irodalomból. Sokoldalú érdeklődését kritikusai is észrevették. 1971-ben az Arcképek és Vallomások sorozatban lát napvilágot a „Szabó Pál” című kötete, a művészien megírt esszé. 1967-ben jelent meg „A naturalizmus”. Bán Imrével és Barta Jánossal közös munkája az 1976-tan szerb-horvát nyelven készült Istorija Madarska Knjizewnosti (A magyar irodalom története) című nagy szintézis. 1981-ben adták ki az ezeroldalas, kétkötetes „Nép és Irodalom” című nagy tanulmánykötetét, negyedszázad válogatott tanulmányainak, esszéinek, visszaemlékezéseinek, kritikáinak gyűjteményét, mely szép magyar kivétel az egyoldalú szakmai specializálódás ártalmai alól.

Dívatos, máig élő elképzelés: a magyar irodalomnak szép kezdeményezései lehetnek, de világirodalmi jelentőségű alkotásai nem. Czine vallja, hogy a magyar irodalomnak nemcsak jelentős részletei, de világirodalmi értékei is vannak, van mondanivalója az egyetemes emberiség számára is. Szemléletében a világirodalmi értéket nem csak a nyugat-európai irodalmak jelentik, hanem a kelet-európai kis népek nagy alkotásai is.

„Meggyőződése: Balassi, Zrínyi, Csokonai, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady, Babits, József Attila, Illyés, Juhász Ferenc és Nagy László költészete a világirodalom fontos része. A XIX. század magyar prózájában, Eötvös kritikai realizmusában, Jókai romantikájában, Kemény lélektani realizmusában, s Mikszáth prózájában is európai értéket képviselő hang jelent meg. A próza forradalmát a XX. században okkal kötik Prousthoz, Martin Du Gardhoz és Gorkijhoz,

de a náluk jelentkező tendenciák a magyar Krúdynál, Móricznál és Nagy Lajosnál is megvoltak. A két világháború között Németh László a tudatregény egyik legnemesebb változatát teremtette meg. Déry Tibor a modern polgári regény vívmányait is felhasználva ábrázolt szocialista realizmusa, Tamási Áron mesét és valóságot ölelkeztető népi szürrealizmusa mind-mind európai, világirodalmi értékek. S az újabb magyar prózából Sánta novellisztikája, Sütő András epikája."

Tanulmányaiban a magyarság és emberiség, a magyarság és haladás nagy találkozásait keresi.

„Meg is találtam. Az előbb említett nagy példákban és a nem említett kisebbeknél. A magyar történelem mozgásában többször is. Így 1848-49-ben, a forradalom és szabadságharc idején, 1918-19-ben egy új szociális világ építésére való készségben, a második világháború éveiben abban a szellemi ellenállásban, amely a faszizmussal szemben folyt. A hivatalos Magyarország hadban állt a Szovjetunióval, Angliával és Amerikával, de ugyanakkor — a magyar szellem tájékozódását jelezve — megjelent Solohov Csendes Donja, a francia, s az angol irodalom kincsháza Magyarországon."

A népi irodalom és a határainkon túli magyar irodalom elkötelezett elemzője. Úgy tudja szeretni és érteni a határokon túli magyar irodalmat, hogy rajtuk át és velük együtt a szlovák, román, szerb, horvát irodalomnak, a kelet-európaiságnak is hívévé válik — írja Imre László a Nép és irodalomról szóló kritikájában.

Meggyőződése, hogy minden népnek, az egész emberiségnek az érdeke, ha egy népcsoport őrzi anyanyelvét és ápolja kultúráját.

Czine Mihály tanít az egyetemen, s részt vesz a Látóhatár szerkesztésében. Feladata az értékek közötti válogatás és a minősítés. Korábban dolgozott az Új Hang szerkesztőségében, ahol felfedeznie is lehetett. S ő felfedezett, nem is akárhogyan. Juhász Ferenc, Nagy László, Váci Mihály, Sánta Ferenc és mások el- és megismertetéséért ő igazán sokat tett.

Nemcsak tollal, kivételes előadói tehetséggel is szolgálja a magyar irodalom népszerűsítését, értékeinek tudatosítását. Ugyancsak Imre László írja: „ Ne hogy a legendás alak elfedje előlünk az alapos felkészültségű tudóst, a ritka talentumú, koncepciózus historikust...”.

- Az általam nagyra becsült emberek jóváhagyó tekintetét érzem a legnagyobb elismerésnek. S minden dolgok között annak örültem talán leginkább, hogy Németh László reám is figyelt. Hogy egy kicsit az ő ekléziája tagjának érezhettem én is magam.

„Az öröklés, a szokás és a szegénység jogán lehettél volna juhászbojtár. Juhász. S lettél az irodalom tudósa. Az út eleje már szinte ködbe vész, ha újra mondod, hangzik mesének, legendának is. De számodra — múltad és emlékezeted — a realizmus forrása lett: gondolkodást, magatartást meghatározó erő” — így köszöntötte Dobos László 1979-ben, az Alföldben ötvenedik születésnapján.

Mostanában újra gyakoribbak szabolcsi látogatásai. Színházról kérdez, közéletéről. És mindenről, ami Észak-Tiszántúllal kapcsolatos.

(Kelet-Magyarország, 1983. augusztus 20.)

„Homo novus”

Sebestyén Árpád nyelvészprofesszor

Valójában nem Szabolcshoz kötődöm, hanem Szatmárhoz. Mindig haragszom, ha a kettőt összekeverik. A kötődés felelősség a táj iránt. Ha szülőföldkép jelenik meg előttem, az az Erdőhát. Gacsályban születtem szegényparaszt családból, bátyám ma is ott él, én is gyakran visszajárok. Egyetemista koromban sem szégyelltem, hogy falusi vagyok, a szülőföldhöz való tartozásnak tudományos vetülete volt bennem. A ma jövők már nem olyan falusiak, mint mi voltunk.

Sokat köszönhetek néhai Ölyüs Lajos tanító úrnak. Negyvenkettőben elküldött a Falusi Tehetségmentő Alap képességmegállapító versenyvizsgájára. Több napos tesztvizsgán vettünk részt. Feltérképezték nyelvérzékünket, emlékező-képességünket. Figyeltek bennünket még futballozás közben is. Azokat válogatták, akik állami ösztöndíjasként tanulhattak tovább. Az eredmény számomra is kedvező volt. Nyolcan folytathattuk a fel-emelkedést jelentő tanulmányokat.

Pszichikailag jelentős hátránnyal. Állami egyenruhát kaptunk. A többiek ezért „ingyenélőnek” tartottak, koldusként kezeltek bennünket. A szigeti emlékek mégis nagyon szépek. Itt voltam életemben először magas hegyen addig legfeljebb Szatmár-németiben jártam. A Feketemező síparadicsomában elrohant velem a síléc... oldalamba borultam... jártuk a vidéket, műsorokat adtunk.

Negyvennégyben a háborús viharok hazakergették a faluba Módis László tanár urat, aki összegyűjtötte a kallódó diákokat, köztük engem is. Missziót teljesített. Tanulásra fogott bennünket, latin órákat tartott. Ő később a debreceni református kollégium tanára lett. Neki köszönhetem, hogy nem veszítettem évet. Levizsgáztam sikeresen és beiratkoztam a kollégiumba. ötvenben érettségiztem. Továbbtanulási lehetőségeim jók voltak: parasztfiú voltam, háromgyermekes családból, kitűnő bizonyítvánnyal. Azt várták, orvos leszek. Magasabb megbecsülést élvező hivatás volt az akkor is. De a természetem nem vitt erre a pályára. Jelentkeztem az Eötvös Kollégiumba, Pestre. Akkor még nem tudtam, hogy megszüntették, mint elit iskolát. Átirányítottak a debreceni egyetemre, magyar—történelem szakra.

Bárczi Géza óráin és az intézet légkörében azonnal beleszerettem a nyelvészetbe. Másodéves koromtól speciális tanulmányokat folytattam. Bárczi professzor úr nyelvjáráskutatással bízott meg. Élmény volt számomra, mert faluról jöttem. Szülőfalumban végeztem a gyűjtéseket. Néprajzi gyűjteményem egy része megjelent a Magyar Nyelvjárások I. kötetében. Szemináriumot vezettem. Az utolsó két egyetemi évben demonstrátori ösztöndíjas voltam. Nem volt kis pénz a havi hatszáz forint, s kaptam még háromezré forint kitűnőpótlékot is. Ennyi pénzből nyugodtan élhettem. Rossz alvó voltam, kiköltöztem a kollégiumból.

Nem tanítottam sem általános, sem középiskolában. Amikor végeztem, visszatartottak tanársegédnek. Egy év múlva aspiráns

lettem. Kálmán Béla, a közismert akadémikus volt a vezetőm. Hagyott dolgozni. Kandidátusi értekezésem témája a magyar nyelv névutórendszere volt. A dolgozatot négyszáz ív szöveg felhasználásával 40 000 adat alapján készítettem. Munkám 65-ben megjelent, elismerő kritikát kapott. A fokozat megszerzése után hat évig akadémiai tudományos kutatóként irányítottam az Új Magyar Tájszótár debreceni munkálatait. Órákat is tartottam. Amikor az egyetemeken létrehozták a fonetikai laboratóriumokat, a debrecenit én szerveztem meg. Az intézkedés azonban átgondolatlan volt, a drága fonetikai eszközöket az intézet nem tudta megvásárolni. A laboratórium nálunk Általános Nyelvészeti és Fonetikai Tanszékké alakult. Ennek vezetője lettem. Általános nyelvészetet adtam elő magyar és idegen nyelvszakos hallgatóknak.

Hetvenötöttől a régi magyar nyelvészeti tanszékeken vagyok tanszékvezető tanár. Közben voltam rektor helyettes, dékán, dékán helyettes stb. Részt veszek a Debreceni Akadémiai Bizottság munkájában, dolgozom a TIT megyei és országos szervezetében, egyetemi reformterveken, tagja vagyok a Tudományos Minősítő Bizottságnak. Foglalkozom a nyelvtörténettel, névtannal, nyelvműveléssel, nyelvjáráskutatással. Tanítok, publikálok .

Már egyetemi szakdolgozatomban is a falummal foglalkoztam. Mi még annak idején úgy éreztük: tartozásunk van a szülőföld iránt. A földrajzinév-gyűjtéssel visszanyúltam a falumhoz. Későbbi írásaiban is gyakran visszatért a terület nyelvjárása. Két igazán nagy tervem volt a szülőföldhöz kötődően, sajnos egyik sem valósult

meg. Idestova húsz éve hírt adtam egy tájnyelvi atlaszról. Ennek az atlasznak azt a területet kellett volna megmutatni, amely Vásárosnaménytől keleti és déli irányokba húzott egyenesekkel az országhatárig kimetszhető. Túl nagy feladat volt és túl messze esett Debrecentől. Egyéb fontos megbízatásaim sem hagytak rá időt. A másik a Csengeri járás földrajzi neveinek összegyűjtése és megjelenése lett volna. Böröndnyi térképem, gyűjtőfüzetem van. Munkámnak egyelőre nincs értelme, nem látom a kiadási lehetőségeket. A Hajdú-Bihari Naplóban olvastam, Szabolcs-Szatmár megyéről tájismertető kisfilmeket készítettek, súlyos millióiért. Talán eljön az idő a földrajzinév-gyűjtemények megjelentetésére is. Egy tanszéki munkatársam — szintén szatmári — egy éve elkészült a fehérgyarmati járás anyagával. Talán most elvállalják a kiadását. A baj az, hogy a gyűjtések elavulnak, újra kell ellenőrizni a helyszínen és újra fogalmazni is. Ezek voltak Szatmárral foglalkozó terveim. Ma sem vesztettem el a kötődést, de a legvérmesebb remények nem váltak valóra.

Nemrég egy finn vendéget vittem Lónyára, hogy a beregi nyelvjárásból felvételeket készítsen. Olyan archaizmusok vannak ennek a vidéknek a nyelvében! Ha fiatalabb lennék, nekifognék a feldolgozásának! A nyelv és a társadalom összefüggéseit nem eléggé alaposan kutattuk, s nem mérjük fel igazán ma sem. Nincs kellő utánpótlása a nyelvjárási kutatásnak, pedig nagyok a lehetőségek. Főiskolai és egyetemi hallgatók, doktori címre pályázók kevés jobb

témát ragadhatnának meg kutatásra, mint a nyelv és a társadalom viszonyainak vizsgálata.

- Paraszti szókins? A régi helybeli parasztok gyermekeit már nem várhatjuk az egyetemre. Az „F”-es gyerekek, ha bekerülnek az egyetemre, ezt olyan fegyverténynek érzik, hogy minden energiájukat a tanulásra fordítják. Nem akarnak kibukni. Ezzel megfosztják magukat a diákélet más szépségeitől. A velük azonos képességű értelmiségi származásúak sokkal kisebb energia-befektetéssel ugyanezt elérik, s marad energiájuk a másik életre is. A „fizikai” tanulmányilag utoléri társát, de nem tud mellette az értelmiségi életmódra felkészülni. Nagy kérdés: ezt a hátrányt mennyire lehet egy élet folyamán kiküszöbölni. Én is érzem, hogy nem könyvek közt nőttem fel. Ha valaki általános, vagy középiskolás korában otthon nyelveket szed fel, óriási előny. A fizikai dolgozó szülők gyermekei újabban a főiskolák felé igyekeznek. Ez érthető is. Csak ne szakadnának el végleg a szülőföldtől!

A feleségem is szatmári, Szatmárcsekére való. Nyíregyházán végezte középiskoláit. Másodéves hallgató volt, amikor feleségül vettem. Most középiskolában tanít. Nagyobbik lányom is a bölcsészkarra jár, a kisebbik gimnazista. Rajtuk keresztül is érzem: elromlott a pedagóguspálya presztízse, talán húsz év alatt sem tudjuk helyrehozni. Középpontban a lakáskérdés áll.

Az egyik évben 106 végzős pesti fogorvosnak 115 lakást kínáltak. A pedagógusállásoknak 15 százalékhöz hirdetnek „lakást”. A hatalmas közoktatási reform is nehezített a helyzetükön. Még a

rutinos, a nagy gyakorlattal rendelkező pedagógusoknak is vannak tanítási gondjai. Jó dolog, hogy a tanács „gazdálkodik”, de az nem, ha a nevelőtestület a falusi tanács függvényévé válik.

Minden év tavaszán vállalom feladatot a magyar nyelv hetének nyíregyházi rendezvényein. A legutóbb is részt vettem a tanárképző főiskola tudományos ülészakán. A falu nyelvének átrétegződéséről tartottam előadást. Arról beszéltem, hogy kellene és lehetne a falu szókincsének változását kutatni. Melyek azok a kérdéskörök, amelyek a hagyományos paraszti életmód jellemzőit adják, s hogyan hat erre a rohamos társadalmi változás. Legalább négy generáció megkérdezése szükséges, hogy ez a folyamat megragadható, mérhető legyen. De a feladat sürgős, halaszthatatlan és igen tanulságos lenne.

Elégedett ember vagyok-e? Baj lenne, ha azt mondanám, minden rendben. Az ember előre néz, a holnapot látja. A „homo novus” embertípus az egyik társadalmi osztályból átkerül a másikba és viseli minden nyűgét ennek a váltásnak. A falusi parasztyerek belépve az értelmiségbe, hordoz ellentmondásokat. A sors úgy adta, több grádicsot kellett átlépni. Ennek megvoltak a nehézségei. Nem könnyű a beilleszkedés a másik szinten...”

(Kelet-Magyarország, 1983. március 26.)

„Genius loci”

Margócsy József irodalomtörténész

Magyar-francia szakos tanár, irodalomtörténész, főigazgató, Apáczai-díjas pedagógus. A keleti országrész szellemi életének egyik vezető képviselője. Nyíregyházán született értelmiségi családból. Tanár a nagyhírű Kossuth Gimnáziumban, szakfelügyelő Szabolcs-Szatmárban. Napjainkban tanszékvezető és főigazgató a Bessenyei György Tanárképző Főiskolán.

1972-ben jelent meg "Megyénk irodalmi hagyományai" című könyve. A mű a helytörténet kutatók kézikönyvévé vált. Ebben olvashattuk: "A hagyományokat össze kell gyűjteni, meg kell őrizni. Nem azért, hogy azok szerint éljünk ma is, hanem azért, hogy valóban tisztán és világosan éljen előttünk népünk történelmi és szellemi útja."

A műköltészeti termékeket épp úgy össze kell gyűjteni, mint a népdalokat, népmeséket és a dűlőneveket, s ezt a munkát nekünk, megyebelieknek kell elvégeznünk. Ez nem provincializmus, nem sovinizmus - fejtegetted. Azóta hét év telt el. Mennyit haladtunk a gyűjtésben, és hogyan állunk a hagyományápolással?

- Rendkívül sokat. A Hazafias Népfront immár intézményesített honismereti táborozásai, előadásai sok embert megmozgattak, csak úgy, mint a kiírt pályázatok. A TIT is mind több szerepet vállal a közvetlen környék történelmének, múltjának megismerésében, a

jelen helyzet feldolgozásában, értékelő leírásában. Nyári egyetemi sorozatait is ennek szolgálatába állította.

- Az utóbbi negyedszázadban egymásután alakultak meg a kisebb-nagyobb múzeumok, intézményesedtek a gyűjtemények. Ezek nemcsak a megyei közönség rendelkezésére állnak, hanem elég szép belföldi és külföldi forgalmat is bonyolítanak le. Műemléképületeink száma nem nagy, de legtöbbjüket folyamatosan olyan állapotba hozzák, hogy az Idegenforgalmi Hivatal méltán hívhatja fel rájuk a figyelmet útjelző táblákkal.

- A népköltészeti gyűjtésben több alkalmi kísérlet között a legjelentősebb a Rákóczi-hagyományoknak az egész országra kiterjedő feldolgozása. Ebből a vajaiak szép kötetet állítottak össze. Mind több intézmény foglalkozik saját névadójának megismertetésével, műveinek, alkotásainak feldolgozásával, közkinccsé tételével.

- Szép kiadvány keletkezett új összeállításban a megyei népdalokról, a nyelvészeknek rengeteg anyaguk van földrajzi nevekből, az általános névadás köréből. Így, anélkül, hogy teljes képet tudnék adni az eredményekről, megállapíthatom: sok szép sikerről értesülhet az érdeklődő, az önkéntes munkatársak száma nő. A Levéltárban épp úgy, mint a területi gyűjtők között, az idősebbek és a fiatalabbak között egyaránt, iskolákban és azon kívül is.

- Magam is arra számítok, hogy az elkövetkező években elsősorban ilyen irányú munkát végzek. Sok olyan adat áll

rendelkezésre, amelyik további kutatást igényel. S ha már szóba került ez a régebbi összeállításom: szeretnék egy újabb kiadás számára olyan kéziratot összeállítani, amelyikben kevesebb a kérdőjel, a közben kialakult eredményeket is fel lehet tüntetni. Ez nem is túlságosan rövidtávú munkaterv.

Szabolcs-Szatmár megyének gazdag irodalmi hagyományai vannak. Idézett könyved is bizonyította ezt. Mégis azt kell mondanom, megyénk élő képzőművészete erősebb, egységesebb, mint élő irodalma. Egy-egy régió irodalmának megítélésekor hangsúlyozni szokták, hogy csak magyarországi irodalomról, magyarországi kultúráról beszélhetünk. Nincs külön nyíregyházi irodalom és budapesti sem. Milyen részt foglal el ma a magyar irodalomban Észak - Tiszántúl élő szépirodalma?

- Először azt kellene tisztázni, hogy hazánk nem tagozódik nyelvileg, szokások szerint, életformában tisztán megkülönböztethető egységekre, mint a nagyobb, vagy történelmileg másképpen kialakult országok. Ezért a szellemi élettől sem várható valamilyen látványos különбözöség. Az, hogy egy alföldi festő képein többnyire alföldi tájak és emberek, a hegyes-dombos vidékeken élők alkotásaiban pedig az utóbbira jellemző alakok, tájak jelennek meg, messzebbre menő következtetések levonására alig adnak elegendő alapot.

- Az irodalmi folyóiratok sem a táj "jellegzetességei" szerint különböztethetők meg, hanem elsősorban azért, mert egy-egy, főleg vidéki szerkesztőség egy-egy témát fontosabbnak,

értékesebbnek, érdekesebbnek ítélt, mint egy másikat. Ehhez vannak megfelelő szakemberei, ide szerez munkatársakat, hozzászólókat, s így alakul ki a folyóirat bizonyos "profilja", amelyik alkalmanként, természetesen változhat és változik is.

- Ami megyénkben a képzőművészet és az irodalom mai helyzetét illeti: itt is tisztázandó előbb az, hogy az irodalmi élet kívánja a centralizációt, a képzőművészeti élet sokkal kevésbé. A szerkesztőségek munkája, akár újságról, akár folyóiratról van szó, sokkal jobban megkívánja a nagy forgalmú városi életet, a mozgást, a kávéházi beszélgetést, klubvitát, a sürgés-forgást, a napi élettel való közvetlen kapcsolatot, ezért a nagy folyóiratok, irodalmi központok mindig az élénk kereskedelmi, közlekedési forgalmú városokban, fővárosokban alakultak ki. Így a század elején sokkal inkább Nagyváradon, mint Debrecenben, előbb Szegeden, mint Kecskeméten vagy Pécsen, s természetesen leginkább Budapesten. A képzőművészek viszont inkább vidéken, kisebb, elzártabb, nyugodtabb levegőjű városokban: Nagybányán, Szolnok mellett, Vásárhelyen, a Dunakanyarban találtak magányosan vagy kisebb-nagyobb csoportban megfelelő alkotó légkört.

- Az irodalmi élet jobban vonzza, kívánja a zajosabb, lüktetőbb életet, mint a képzőművészet, s ez még akkor is igaz, ha az irodalmi alkotóházak is megfelelően zártabb, elvonultabb helyeken vannak, s ott írják meg műveiket az írók. Csakhogy többnyire azt, amit magukkal hoztak, kintről, a zajos életből. Mindenki tudna, persze, ellenkező példákat is felhozni. Az egész gondolatfuttatással inkább

csak arra szerettem volna rámutatni, abból, hogy ma nem látunk a nyíregyházi utcán sétálni Kölcseyt, Bessenyeit, Móriczot, ebből semmilyen messzemenő következtetést nem kell, és nem lehet levonni.

- Amikor Bessenyei Tiszabercelen élt, akkor még nagyon fejletlenek voltak gondolatai. Ha csak addig élt volna, amíg megyénkben folytak napjai, ma nem viselné főiskolánk az ő nevét. Kölcsey sem a csekei napi gondokat írt meg, hanem akkor is, amikor a szatmári adózó nép állapotáról írt, nem maradt faluja határain belül súlyos gondjaival, hanem országos érdekű kérdéseket latolgatott és így kereste a megoldást.

- Móricz csak életének első három évtizedében fordult meg gyakrabban szülőföldjén, de egész életében azokból az élményekből élt, amelyeket itt szerzett. Ezeket hasonlította össze folyamatosan az országos helyzettel, s vont le következtetéseket a javítás, a fejlődés, az előbbre lépés meggyorsítása érdekében, általában igen konkrétan és többnyire követésre méltó módon.

- Váci Mihályról itt, Nyíregyházán alig tudta valaki, hogy verseket ír, s az első verseskötet még csak sejteti a nagy költőt, pedig már elmúlt harmincéves, amikor megjelent az Ereszalja. De ahogy elment Nyíregyházáról, s bekerült a szerkesztőségi munkába, a nagyobb sebességű életbe, akkor a nyírségi élmények, tapasztalatok, országos összehasonlítások össznépi problémakör kereteibe kerültek, s mindig helyes művészi és emberi

következtetésekhez, megoldásokhoz jutott. A távozás felszabadította, kibontakoztatta őt.

- Nem ugyanez a helyzet Végh Antallal, aki szatmári élményeit szabolcsi életében is megőrizte. Igen mély járású, móríci nyomokon járó művészi novellákat írt, de ahogy elment Nyíregyházáról hovatovább odahagyta az irodalom klasszikus értelmű novellázását, s a publicisztika hangosabb, rikítóbb tájaira távozott. Hogy az igazi Végh Antal a szatmári tájak novellistája, azt abból is lehet látni, hogy egy-egy könyvrészlete, alkalmi útleírása - többnyire részletekben - egyszerre magas fokon sugározza a szülőföld melegét, belső tüzét, akár csak alkalmi riportot ír, akár egy éjszakai horgászatot mutat be emberközelből, számára is otthon.

- A harmadik példa lehet Sipkai Barna, aki egyszerre tudott élni a szerkesztőség zajos forgatagában és tudott elvonulni regényei zártabb világába, nemegyszer úgy, hogy két írógéppel dolgozott. Az egyikben benne maradt egy novellarészlet a félig teleírt lappal, a másik gépen már kopogtatta azt a riportot, amelyiket a lap kívánt meg egy délelőtti tanácskozásról szigorúan megszabottan negyvenöt sorban. Ez a ritka, kivételes, de mégis létező alkotóegyenség.

- Abból, hogy ma csak egy-két "helyet" foglalnak el a magyar irodalomban a szabolcsi állandó lakóhellyel rendelkező íróbarátaink, semmilyen következtetést nem kell levonni. Azt kell üdvözölni, hogy egy ideje már szervezeten igyekeznek gondoskodni azokról, akik írással foglalkoznak. Jó, hogy megjelent a legutóbbi versgyűjtemény,

helyes, hogy szervezeti életet is élnek, üdvözlendő a sok pályázat, támogatás, de nem lehet automatikusan remélni, várni, elvárni, hogy csoda történik.

A Kritika nemrég vitát közölt Milyen nálunk a szellemi élet címmel. Megyénkben milyen a szellemi élet? Milyen szerepet tölt be a Bessenyei György Tanárképző Főiskola a megye szellemi életében?

- A szellemi élet kialakulását vagy egy-egy nagy alkotóegyéniség minőségi példamutatása serkentheti, vagy egy nagyobb mennyiségi előfordulás esetén valamilyen adminisztratív, szervezeti forma. Ez a kissé nyers fogalmazás azt fejezi ki, hogy pl. Kazinczy meg tudta szervezni, példájával, meglepő aktivitásával a Széphalom-Kassa környéki tájakon, s levelezésével visszavonultságából is irányította szinte az egész ország irodalmi közvéleményét. Másutt, máskor kizárólag nagyobb helyeken, kialakulnak olyan társaságok, ahol közepes tehetségek vannak s egy erre alkalmas tanár, kisebb író is alakíthat olyan szellemi életet, amelyik meghatározza annak a városnak, tájnak a véleményét.

- Az első háború után Kassán, Újvidéken, Pozsonyban vagyunk ennek tanúi, de ilyesféle volt a közelben a Debreceni Ady Társaság is, ahol több volt a tanár, az irodalmat, művészetet kedvelő ügyvéd, orvos, mint az igazi tehetség. De ilyen volt Nyíregyházán a Bessenyei Kör is, amelyik négy évtizeden át, eleinte csak az irodalmi érdeklődést befolyásolta, az írni szerető embereket gyűjtötte össze, de később már hangversenyeket, előadásokat szervezett - a mai

fogalmak szerinti népművelő, ismeretterjesztő funkciókat is vállalt és végzett, egy évtizeden át színvonalas folyóiratot adott ki Szabolcsi Szemle címen.

- A városiasodás magával hozta régen a klubokba, társaságokba, kaszinókba tömörülést, mert a városi életközösségi forma volt. A választott testületekben az érdekek, a pártharcok ütközése miatt fel is kellett készülni a harcra, ezért is kellettek a kisebb-nagyobb tömörülések, érdekvédelmi egyesülések, s ezek mellett voltak mindig a szórakozási, művelődési igények is: Erdélyben, a Felvidéken, a Dunántúlon már századokkal előbb, az alföldi tájakon vagy nálunk elsősorban nemrég, a századfordulón.

- Nyíregyházán is akkor alakul ki a Kereskedők és Gazdák Köre, a kaszinó, majd a polgári olvasóegylet, párhuzamosan a Bessenyei Kör stb. Nálunk most átmeneti pangás van ebből a szempontból, mert az ilyesfajta közösségi alkalmakat gátolja a televízió nagy és hirtelen elterjedése. Mind többen gyógyulnak ki azonban ebből az egyetlen szórakozási, művelődési formából, s ma már hazánkban is, a televíziót régebben ismert országokban is mind inkább megszűnőben van ez a befelé fordulás. Igaz ugyan, hogy az említett privatizálódás, az előkelődsdi, az inkább rossz, mint jó státusszimbolizálás szintén erősíti az elidegenedés lehetőségét, az elkülönülést, de bízhatunk abban, hogy a művelődési házak, közművelődési szervezetek megtalálják a közös és együttes szellemi szórakozások kultúrát emelő lehetőségeit. Nem lehetünk türelmetlenek, de a lehetőségek felajánlását sem takaríthatjuk meg.

- Összefoglalva tehát: a szellemi élet olyan, nálunk a megyében, mint általában a fejlődés, a városiasodás hasonló szintjén álló településeken, körzetekben.

- A mi főiskolánk az elmúlt másfél évtized alatt legalább 350-400 értelmiségi munkakörben dolgozó kollégát vont el a megye más intézményeiből. Úgy érezzük, hogy többségük a mi körünkben tovább erősödött szakmailag, látókörük szélesedett, kutatási lehetőségük megnőtt. Szakmájukban tekintélyesedtek, s munkásságukkal mindinkább szolgálják nemcsak a megyei, hanem gyakran az országos kérdések megoldását is. Vagyis az a megállapítás, hogy a főiskola a megye legnagyobb szellemi bázisa lassanként nemcsak mennyiségi, hanem minőségi mutatóvá is válik.

Kisújszálláson a Móricz centenáriumi rendezvényen más elfoglaltság miatt nem tarthattam meg a programban jelzett előadást. Szólj most Móricz és Szabolcs-Szatmár kapcsolatáról, az író Szabolcs-Szatmári kötődésű regényeiről és novelláiról, a szabolcs-szatmári atmoszférát hordozó figurákról!

- Az első kérdés kapcsán már szó volt arról, hogy mennyire kitágult a honismereti mozgalom, az irodalmi-történelmi hagyományoknak a gyűjtése. Magáról Móriczról is többen gyűjtöttek össze fontos adatokat: Csorba Sándor, Erdész Sándor, Nyéki Károly, Margittainé Kállai Dalma, Molnár Mátyás, Makkai László, Molnár József és mindenekelőtt kellett volna említeni Czine Mihály monográfiáját és Móricz Miklós két kötetét. Ezek alapján, hozzáfűzve a magam eredményeit, foglalhattam össze a most

megjelent kis könyvecskében a legfontosabbakat. Ezt a füzetet a megyei múzeumi igazgatóság adta ki Móricz Múzeumi Kalauz címén. Ez mindenki számára hozzáférhető, az ott leírtakat itt kár lenne elismételni. Mindenesetre a megyeieknek illenék a regények közül jobban ismerni A galamb papné, az Árvalányok, a Forró mezők, a Rokonok és A boldog ember című regényeket, mert ezekben ténylegesen megtalálható az említett megyei atmoszféra pontosabban: sok az utalás az egykorú megyei életre, Ilyen az Ebéd c. novella, s nagyon érdekes olvasmány - helytörténeti szempontból is - az Életem regénye.

A Magyar Ifjúságban nyilatkozta: sok Móricz könyvnek van szecessziós címlapja, és Móricz stílusában is ott bujkál a szecesszió. Móricz és a szecesszió - ez nívumként hangzik.

- Talán nem is olyan nívum. Nem lehet meglepetés, hiszen nemcsak ezek a címlapok szecessziósak Móricz első kötetein (körülbelül a Pillangóig bezárólag; azután már csak ritkán jelent meg szép, dekorált fedőlap vagy borító a Móricz-köteteken), hanem jó viszonyban volt ezekkel a grafikusokkal, elsősorban Rippl-Rónai Józseffel. Érdemes lenne alaposabban megvizsgálni levelezésüket, azt az eszmei alapot, amely szintén összekötötte őket, az alkalmi kapcsolatokon túl.

- Ha a kezdeti írásokat figyeljük, pl. a Sáraranyt, akkor a szecessziónak és az erotikának a föltétlen kapcsolatát figyelve kikülöníthető, jellemző vonásokra bukkanunk; de hasonló eredmény várható azokban a kabaréjelenetekben is, amelyekben a falusi, népi

élet kerül a kisszínpadokra: másképpen már, mint a népszínművekben, másképpen, mint a Göre Gábor féle sete-suta anekdotákban. Erotika, stilizált népi helyzet, a móríklás naivsága és csináltsága, teljesen városi közönség és teljesen népi jelenet szembeállításai mind olyan útjelzők, amelyek segítségével valami pontosabban megfogalmazható stílusjelenséget is bizonyítani lehet majd Móricz művészetében. Lehet, hogy kevés értékelhető eredménye lesz ennek az utánanézésnek, de ez mindig velejárhat a kutatással, egyébként ez is benne az izgalmas.

Sokféleképpen magyarázták Móricz Zsigmond következő mondatát. Hagyd a politikát, építkezz! Legutóbb az Alföldben Illyés Gyula fűzött hozzá gondolatokat.

- Ennek a jelszónak meglehetősen nagy az irodalma. Most, a jubileum alkalmából is. Szerencsére mostanában már többnyire olyanok írnak és nyilatkoznak róla, akik utána is néztek a Kelet Népében, ahol ezt Móricz felröpítette, megmagyarázta. 1939/40 fordulóján, lap átvételkor már tombolt a második világháború. Nemsokára mi is beléptünk a harcolók közé. Ekkor ez a jelszó ennek a fasiszta politikának az elutasítását jelentette, és nyílt utalás arra - mint ahogy ezt annak idején a haladó gondolkodású emberek észre is vették -, hogy az építkezés, a belső megerősödés majd arra az időre biztosítson kellő alapot, amikor már - a háború, a fasizmus elmúltá után - erre szükség lesz. És ennek a politikának, ennek a belső megerősítésnek olyan önzetlen apostola volt, hogy nem egy

szerkesztőségi látogató útján erről az építési lehetőségről és szükségességről beszélt, nem pedig saját műveit olvasta fel, adta elő.

Hogyan ítéli meg a főigazgató a mai ifjúságát?

- Ha az előbbi kérdés értékelésénél fontos volt a dialektikus értelmezés, akkor a mai ifjúság megítélésében éppen olyan szükség van erre a szemléletre. Vagyis: úgy, azok között a körülmények között kell mérlegre tenni ezt az ifjúságot, ahogyan ők élnek. Pl. az én édesapám amikor világot látni ment, vonattal utazott és a legtöbbet gyalogolta. Az én időmben már a kerékpár volt a kedvenc túraeszköz. Gyermekeink - unokáink már a gépkocsi közelségében nőnek fel, az lesz számukra a természetesebb közlekedési lehetőség. Ha valaki ma "lógni" akar, mint ahogy mi neveztük a korzózást, akkor ezt többnyire motorkerékpáron vagy gépkocsin teszi.

Amíg mi gyakran végigmértük annak idején a Zrínyi Ilona utcát és a Széchenyi utat többször is, az alatt a mai ember (akár fiatal, akár idősebb) már megjárta Debrecent is, felkeresve ottani barátját, ismerőst. És ezt variálhatnánk tovább is: a mi szüleink - vidéken - alig láttak mozit, mi már hetenként mehettünk, de osztályfőnöki és szülői engedéllyel. A mi gyerekeinknek már a lakásába jött be a film – összes nevelő és romboló hatásával együtt. Vagyis: megváltoztak a körülmények, a mértékegységek, a léptékek.

- Az ifjúság megítélésében mindig ott tévedünk, hogy a mi hajdani léptékünk alapján akarjuk elemezni a mai fiatalságtérképet. És idetartozik az is, hogy az ember sohase feledkezzék meg a maga

saját gyermekkori eredményeiről és szégyellnivalóiról, legalább akkor ne, ha egyedül van. És ha ilyenkor teszi mérlegre a "mai" ifjúságot, akkor sokkal kevesebb "bezzeg a mi időnkben" és hasonló hangozna el.

- Ezzel együtt, természetesen, az sem feledhető, hogy ezt a mai fiatalságot is nevelni kell, mert rászorul – mint minden fiatal. De az is igaz, hogy a legjobb nevelő maga a példa. S vajon ki tagadhatná, hogy a részegeskedésben, erőszakoskodásban, családi élet felforgatásában hol található meg annyi rossz, nagyon elítélendő példa éppen a mai fiatalok előtt: közvetlen családjukban, a házban, a környéken. Vagyis: nem hiszek abban, hogy lehetetlen, nevelhetetlen, kibíráhatatlan a mai fiatalság. De mivel fiatal, okosan és higgadtan kell vele foglalkozni, akár a családban, akár az iskolában vagy a társadalomban, - épp úgy, mint ahogy velünk foglalkoztak annak idején, vagy ahogy mi szeretnénk volna, hogy foglalkozzanak velünk.

Elégedett vagy eredményeiddel? Milyen tervek foglalkoztatnak?

- Ha azt mondom, hogy 1980-tól nyugdíjba vonulok, nem nyugalomba, akkor már feleltem is a kérdésre. Mivel a szakmám az irodalom, és mint fentebb szó volt róla: a hagyományőrzés, honismereti munka, ezen a téren szeretnek minél alaposabb munkát végezni. Feltárni, ami alig hozzáférhető, vagy kevésbé ismert a régi időkben. S valahogy azt is szeretnem felidézni, hogy mi, milyen indulat fűthette elődeinket, akik itt, ezen a keleti országrészen kezdeményeztek ezt vagy azt. Mert a múlt tüzeiből

legjobb esetben csak a hamu marad az utókorra. De vajon milyen meleget adott az a tűz, mennyien melegedtek annál a tűznél, mit égettek el ahhoz, hogy ezt a meleget érezhessék és továbbadhassák? Mindez sokkal izgalmasabb lehet, mint magának a hamunak az észlelése vagy vegyelemzése.

- Hát ilyesfélék a terveim, s ebben az is benne van, hogy nem vagyok elégedett azzal, amit eddig végeztem, nem hiszem lezártnak és befejezettnek. S azt hiszem, ez így is van jól. Akkor is, ha örömmel és szívesen gondolkodom vissza pályám most lezáródó szakaszára.

Valaki úgy fogalmazott, hogy látványosság nélkül dolgozol, mégis minden rezdülésednek atmoszférája van. Az évek során csak jót hallottam, ha neved valahol szóba került. Csak egy ember nyilatkozott másként az egyik folyóiratban.

- Ehhez nem sok hozzáfűzni valóm van. Azt hiszem lehetetlen kívánság vagy hit, hogy valakiről mindenki jót mondjon, csak jó véleményt alkothasson. Ugyanennek a fordítottja is igaz: ha valaki ilyen céllal dolgozik, gondolkodik, az biztosan belebolondul, mert lehetetlenre vállalkozik. És ha a dolgait az ember több-kevesebb következetességgel rendezi, szervezi, természetesen ütközik mások elgondolásaiba. Ráadásul, ha vezető állásba kerül valaki, akkor már a saját elvein kívül bizonyos szervezeti rend mellett is ki kell állnia: így a szolgálati ügyekből kifolyólag is igényesebbnek kell lennie...

- Nem szabad tehát túlságosan sokat foglalkozni azzal, hogy kinek tetszem, kinek nem, ki van rólam jó véleménnyel, ki mond rólam rosszat. Legfeljebb tanulni lehet és kell az utóbbiból, ha

egyáltalában eljut a fülemhez. Alighanem az a legfontosabb, hogy az ember saját magával tudjon rendesen elszámolni, magát ne igyekezzon becsapni eredményeinek vagy kudarcainak számbavételekor. Ne tulajdonítsa magának a véletlen vagy mások okozta sikereket, viszont vegye számba, hogyan kerülhette volna el a kudarcot, mit kellett volna még tennie stb. Akkor biztosan nyugodtabban alhat az ember, s ez nem utolsó dolog, mert másnap újra munka vár reánk.

(Pedagógiai Műhely, 1979. 3. sz.)

„A katedra vonzásában”

Katona Béla irodalomtörténész

Az iskola utcán lévő négyszintes épületet eltakarja a november végi köd. Egy-egy autó lámpafénye ritkán villan a házak között. Nincs a megszokott gyerekzsivaj, a közeli iskola diákjai hétvégi pihenőre hazamentek. Furcsa paradoxon: a földszinti ügyvédi munkaközösség irodái fölötti lakásban él Katona Béla irodalomtörténész, a város szellemi életének képviselője.

Könyvtára komoly tanulmányok helyben történő megírására is lehetőséget ad. Az irodalomtörténész igényességével évtizedeken át gyűjtött könyvek értéket képviselnek a város szempontjából is. Gyakoriak itt az irodalmi beszélgetések, mert Katona Béla tanár urat nem csak munkahelyén, a tanárképző főiskola irodalmi tanszékén keresik fel barátok, ismerősök, az irodalom útjain éppen elinduló fiatalok, hanem otthonában is.

- Ezen a könyvespolc-soron található a régi magyar irodalom - mutat az ablak irányába -, mellette a tizenkilencedik század, arrébb a huszadik. Ezek a könyvek Krúdy művei, a sarokban láthatók a kézikönyvek, balra az irodalomtudomány, de sok könyv és folyóirat van a padláson és kinn, Sóstón is - mondja az őt jellemző természetességgel.

- A pedagóguspályára készültem? Azt kell mondanom, nem így volt. Hosszú ideig nem alakult ki bennem, hogy mi szeretnék lenni. Nem olyan iskolai előzmények után kerültem egyetemre és a tanári

pályára, amelyek arra predesztináltak volna. Az elemi elvégzése után szüleim a polgárba íratlak. A két háború között a polgári sajátos iskolatípus volt, középiskola-félének számított, elsősorban kispolgár- és parasztgyermekeknek adott lehetőséget. Olyan parasztcsaládban születtem, nem messze Nyíregyházától, Oroson 1924-ben, amelyben egyetlen értelmiségi sem volt. Sem az anyagiak, sem a szellemi horizont nem volt kedvező a tanulásra.

- Az én társadalmi környezetemből kivételesen juthatott valaki ez elemi iskolán túlra. Nekem ez a lehetőség megadott. Pályafutásom szerencsésen alakult, első- generációs értelmiségi vagyok.

- Az olvasás korán szenvedélyemmé vált. Ez indította szüleimet arra, hogy taníttassanak, hogy mást kell csinálnom, mint ők. Így kerültem polgárba. Nem tudtam, hogy onnan hová visz ez út. Verseket, novellákat írogattam.

- A polgáriból nehéz különbözeti vizsgákkal lehetett volna gimnáziumba menni. A nyíregyházi kereskedelmi középiskolába íratlak be szüleim. A Szabolcs utcában volt az intézmény, a mai egészségügyi szakiskola helyén. Nem vonzott az iskolatípus, idegenkedéssel mentem oda. Azt nem tudtam, hogy mi akarok lenni, de azt igen, hogy mi nem. Tudtam, hogy nem leszek könyvelő, kereskedő, banktisztviselő, olyan foglalkozású, amilyenre ez az iskola előkészít. Ahogy teltek az évek, egyre inkább az irodalom bűvöletbe kerültem.

-Szerencsére a kereskedelmi iskolai oktatás nemcsak könyvviteltől, számtanból, gyors- és gépírásból állt; nagyon komolyan vették az irodalom- és a nyelvtanítást is. Merényi Oszkár, Marsó József, Kádár Tihamér nagy hatással voltak rám. Merényi egy-két évvel korábban került Nyíregyházára, húszéves tanári múlt állt mögötte. Egyetemi magántanár volt, könyvei jelentek meg. Olyan ember volt, akire egy irodalomszeretettel ellátott diák felnézhetett. Lehet, hogy az órái nem voltak olyanok, amilyeneket ma az irodalomtanítás eszményinek tart, de személyisége inspiráló hatású volt a diákokra. Ő volt az iskolai önképzőkör elnöke. Olyan költőkről, írókról hallottam tőle, akiknek addig a nevét sem tudtam. Egyik alkalommal Dzsida Jenőről tartatott velem előadást...

Egyszer megkért, segítsék hazavinni egy csomag dolgozatfüzetet. Nagy lakása volt, tele könyvekkel. Akkor láttam életemben először olyan méretű könyvtárat. Könyveket adott a kezembe, amelyekhez más úton aligha jutottam volna hozzá. Az irodalom iránt érdeklődő diákokat elvitte a Bessenyei Társaság összejöveteleire, felolvasó estekre.

- Ért egy másik hatás is a kereskedelmiben. Az iskolában jelent meg egy diáklap, a "Reménysugár". A magyar kereskedelmi iskolák lapja volt, a mi iskolánkban szerkesztették. Merényi volt a tanárszerkesztő, diákszerkesztő egy negyedéves. Bekapcsolódtam a lap munkájába. A diákszerkesztő partnerként fogadott el. Ez akkor nagy szó volt, nekünk kisebbeknek tisztelegni kellett a felsős diákoknak. Meilinger István pártfogásába vett, könyveit

rendelkezésemre bocsátotta. Az első ilyen könyv Szabó Dezső "Az elsodort falu" volt. Aztán jöttek sorra a népi írók, Németh László, Veres Péter, Kodolányi János, Féja Géza. Ezek a könyvek mások voltak, mint a korábban olvasottak. Új világot nyitottak előttem, ettől kezdve az irodalom érdekelt. A népi irodalom lett legfőbb szellemi felnevelőm, irányítóm. Ezek a művek formálták egyéniségemet, meghatározták egész további pályafutásomat.

A kereskedelmi középiskola elvégzése után a debreceni egyetemen folytatta tanulmányait, magyar-német szakon.

- 1946-ban kezdtem az egyetemet. Nehéz évek voltak, az üveget sok helyen kartonlap helyettesítette, fűtés nem volt. Nem sokkal voltunk a háború után. A menzára vinni kellett a külön kanalat és a kenyeret. Mégis színes korszak volt, a fényes szelek kora, tele hittel, tudásszomjjal, lelkesedéssel. Igyekeztünk mindent befogadni, amit az egyetem nyújtani tudott. Juhász Géza és Kardos Pál voltak a magyar professzoraim, világirodalmat Kardos Lászlónál hallgattam, aki Pesten élt és lejárt Debrecenbe tanítani. Nyelvész tanárom Bárczi Géza és Hankiss János. Sokat köszönhetek Pukánszky Béla professzornak, aki a német irodalmat tanította, afféle tanársegédjének tartott. A vidéki egyetemeken kis létszámú hallgatóság és egyszemélyes tanszékek voltak. Volt egy professzor, minden órát ő tartott, az idegen nyelvtanításban lektorok működtek közre. Középiskolai tanárok jártak be nyelvórát tartani; Némédi Lajos, Molnár András, Sziva József.

-Szerettem Debrecenben lenni, oklevelet mégsem ott szereztem. 1949 őszén a vidéki egyetemeken, az orosz kivételével megszüntették az idegen nyelvi szakokat. A középiskolákban egy idegen nyelv tanítását írták elő; úgy gondolták, nincs szükség idegen nyelvszakos tanárookra sem. Az alsóbb évfolyamú hallgatóknak szakot kellett változtatni. Ők lettek az első levelező hallgatók. A később kezdett szakot levelezőn fejezték be. Én akkor negyedéves voltam, velünk kivételt tettek. Aki akarta, folytathatta nyelvtanulmányait, de csak Pesten.

-Így kerültem az akkori Pázmány Péter Tudományegyetemre. A változás kellemetlenül érintett. Visszatekintve mégis azt mondom, hasznomra vált. Új embereket, új módszereket ismertem meg. Túl voltunk az első egyetemi reformon.

-Az ottani évfolyamtársaim korábban még hallgathatták Horváth Jánost, irigyeltem őket. A reform idején a neves professzort nyugdíjazták, és másokat is elküldtek az egyetemről, de maradt sok kiváló szakember... Zsirai Miklós, Paizs Dezső, Gyergyai Albert. Eljártam Benedek Marcell kollégiumaira. Sok új arc jelent meg az egyetemen. Komlós Aladár, aki korábban nevet szerzett már, Barta János, Turóczy Trostler József, Király István és mások. Király csak néhány évvel volt idősebb, mint mi, Mikszáth- és Ady-előadásokat tartott. Számos évfolyamtársam volt, akik később jelentős eredményeket értek el a maguk szakmájában; Németh G. Béla, Domokos Mátyás, Jávor Ottó, Tóth Dezső, Illés László, Lator László.

Egyetemi társam volt a költő Simon István, akinek akkor jelentek meg az első versei a Csillagban.

Az egyetem befejezése után visszatért Nyíregyházára.

-Néhány hónapig a tanítónőképzőben tanítottam, a régi Kálvineumban a Bethlen Gábor utcán. Nagy volt a káderhiány, a fiatalokat odahelyezték, ahol nagyobb volt a szükség. Így kerültem 1951-ben a Kossuth Gimnáziumba. Olyan környezetbe, amely ideálisnak mondható egy fiatal tanár számára: patinás iskola, másfélszázados múlttal, kiváló tanárokkal. Az első napon Margócsy József, aki ott tanított s akkor lett szakfelügyelő, a kezembe adott egy kulcsot, s azt mondta: te vagy a tanári könyvtáros. A kulcs egy hatalmas birodalom gondozójává tett.

- A gimnázium a megye legnagyobb intézményi könyvtárával rendelkezett. Ez a könyvtár sokat jelentett számomra, bár akkor más saját könyvtáram is kezdett alakulni, s gondot jelentett olyan albérleti szobát találni, ahová könyveimmel beköltözhettem. Örömmel forgattam az iskola évkönyveit, értesítőit, tanulmányoztam történetét. Ennek az iskolának az évtizedek során neves tanárai voltak, akik példaképek lehettek egy önmagát kereső fiatal számára. Néhány név az egykori humán szakosokból: Porubszky Pál, Leffler Sámuel, Leffler Béla, Popini Albert, Vietórisz József, a költő, aki a Kisfaludy Társaság tagja volt, verseskötetei jelentek meg. A két világháború közöttiekből Belohorszky Ferenc, Sziklay László. Nem azért említem a neveket, mintha magamat hozzájuk akarnám hasonlítani. Ezek a nagy tanáregyéniségek ihlető példákat

jelentettek számomra. A tanári munka mellett irodalmi, tudományos munkásságot is kifejtettek, könyveket írtak, publikáltak, irodalmi társaságok tagjai voltak. Ezek a példák arra inspiráltak, hogy magam is próbálkozzak tanulmányok írásával.

- A Kossuthban eltöltött kilenc év után néhány évig a Vasvári Pál Gimnáziumban tanítottam, 1964-től a Bessenyei György Tanárképző Főiskola tanára vagyok. Az irodalomnak azzal a korszakával foglalkozom, amelyik a legközelebb áll hozzám: a század magyar irodalmával.

Első írásai 1953-ban jelentek meg. Krúdy születésének hetvenötödik, halálának huszadik évfordulójára cikksorozatot írt a megyei „Néplapba”.

- Krúdy négy évig volt a Kossuth Gimnázium diákja. Írói szárnypróbálgatásainak időszaka volt ez a néhány év. El sem kerülhettem a vele való foglalkozást. Munkássága kutatómunkának életre szóló fő témája lett.

Sorra jelentek meg Krúdyval foglalkozó tanulmányai, napvilágot láttak önálló kiadványok is.

- Először a Krúdyval kapcsolatos helyi vonatkozásokat igyekeztem feldolgozni, a család történetét, az író gyermekékeit. Éppen a tizenkettedik órában; még sikerült néhány élő tanút is kikérdeznem. Nyíregyházán élt az író legfiatalabb húga, ő sokat elmondott a családról. Sokat köszönhetek Imre János mérnöknek, aki Krúdy osztálytársa volt. Mint műszaki ember precízen emlékezett. Sok Krúdy-írást azonosítottunk, amelyek különböző lapok-

ban álnéven jelentek meg. Emlékezett például egy névjegykártyára, mely szerint legifjabb Krúdy Gyula az "Orsova" című hetilap szépirodalmi munkatársa volt. Nem akartam elhinni. Hogyan kerülhetett kapcsolatba a fiatal Krúdy a Nyíregyházától távoli Orsova lapjával? Később, amikor a Széchenyi Könyvtárban kutattam, megtaláltam az említett lapszámokat, benne Krúdy írásokkal.

Az első tanulmányok megjelenése után az Irodalomtörténeti Intézet is érdeklődött Krúdy-kutatásai iránt. Megvitatták készülő monográfiájának egy részét. 1968-ban, az író születésének 90. évfordulóján adták ki Nyíregyházán a "Krúdy emlékkönyv" című kiadványt. Szerkesztette, válogatta s a bibliográfiát összeállította: Katona Béla. Két tanulmánnyal szerepelt a kötetben: "Krúdy Gyula élete" és „Krúdy és a Nyírség”.

- Krúdy életműve még mindig feldolgozatlan. Szerencsésebb kortársairól már monográfiák sora látott napvilágot, Krúdyról még megbízható életrajz sincs. Okos tanulmányokban és szép esszéiben nincs hiány, de az adatfeltáró bibliográfiai és filológiai munkát még csak részben végeztük el. Sok mindent tudunk róla, de sok még pályaképén a homályos pont és a hézag. Mint alapvetően lírikus alkatú író mindent megírt magáról, helyesebben mindent beleírt a műveibe, de természetesen nem önmaga biográfusa volt, hanem író, aki saját közvetlen élményeit is mindig erősen stilizálta, s bonyolult áttételek szövevényében örököltette meg. Így maga is jelentős mértékben hozzájárult, hogy alakja körül annyi legenda keletkezett, s ezt a legendáriumot az idők folyamán szinte

átláthatatlan dzsungellé dagasztották a kortársai és baráti emlékezései. Ma már nem könnyű lehántani róla a rárakódott, meggyökeresedett félreértéseket, ferdítéseket, hamis általánosításokat. Halála után pedig még nagyobb lett körülötte a csend.

- Leghívebb barátai és rajongói halála napján minden évben összejöttek sírjánál, a hivatalos Magyarország azonban nem vett róla tudomást. Műveit nem adták ki, ha készült is róla egy-két sikeres bölcsészdoktori disszertáció, az irodalomtörténet-írás érdemben alig foglalkozott vele.

- A 40-es évek elején azonban váratlanul megnőtt iránta az érdeklődés. A Nyugat harmadik nemzedéke benne látta egyik példaképét. Felfedezték modernségét, a szürrealistákkal, Prousttal, Wirginiai Wodffal és az idő más varázslóival, a modern regényforma nagy megújítóival rokonították. Kötetei újra megjelentek. Ez a lendület a háború utáni első években is tartott, fokozatosan kiszorult az irodalmi köztudatból. 1954-től írásai ismét megjelenhettek, 1957-ben pedig megindult műveinek minden korábbinál teljesebb gyűjteményes kiadása.

1971-ben az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg Katona Béla bölcsészdoktori értekezése, a "Krúdy Gyula pályakezdése" című kötet. A könyvről elismeréssel szólt a kritika. Katona Béla tisztázta a gyermekkor, a diákévek, az első vidéki újságíróskodás, a kezdeti pesti évek életrajzi adatait, vázolta azokat a társadalmi hatásokat és személyes kapcsolatokat, amelyek az ifjú Krúdy emberi és írói karakterének kialakítására döntő hatással voltak. Az író

pályakezdésének olyan fehér foltjait tüntette el, amelyet az évek múlásával, az élő tanúk halálával mind kevésbé lettek volna feltérképezhetők. A Krúdy-filológia jelentős új állomásának nevezi a könyvet Czére Béla. Fülöp László szerint Katona Béla munkája jelentékeny hozzájárulás a gyenge lábakon álló, a kíváncsiakhoz képest elmaradott állapotban lévő Krúdy-filológia eddigi eredményeihez.

Más témakörök is foglalkoztatták. A tervezett Nyíregyháza című monográfia előmunkálataként Erdész Sándorral közösen készítették a "Fejezetek Nyíregyháza művelődéstörténetéből" című kötetet. Írt főiskolai jegyzetet, társszerzőként tankönyvet, szerkesztett, összeállított kiadványokat. Hársfalvi Péterrel közösen szerkesztették a Nyíregyházi Kiskönyvtár sorozatban megjelent, "Én szóke városom" című antológiát.

"Krúdy és a Nyírség" című tanulmányában foglalkozott a táj és az irodalom kapcsolatával. Példákkal igazolta, hogy íróknak, költőknek a művészi fejlődés szempontjából mennyit jelentettek a gyermekkori élmények, az elindító táj, a szülőföld. "Bizonyos, hogy én sem lettem volna az, ami vagyok, ha történetesen nem a Nyírségben élem ifjúságomnak ezeket az éveit... úgy érzem, hogy majd minden írásom ott gyökerezik a nyírségi földben" - írja Krúdy. A szülőföld tette őt íróvá.

- Ahhoz, hogy valaki íróvá váljék elsősorban és mindenekfelett tehetségre van szüksége, és azt semmi sem pótolhatja, a szülőföld sem. A körülmények segíthetik vagy gáncsolhatják a tehetség

kibontakozását, de az utat tör magának, még kedvezőtlen viszonyok között is. Krúdyból akkor is író lett volna, ha történetesen másutt pillantja meg a napvilágot, vagy kisgyermekkorában véglegesen máshová kerül.

Akkor hát Krúdy Nyírségre vonatkozó vallomásai csak költői túlzások?

- Nem. Ha nem is a táj tette íróvá, de abban, hogy művésze olyan lett amilyen, a szülőföldnek meghatározó szerepe volt.

A tájhoz való kötődés jelenthet előnyt és hátrányt is.

- A tájhoz kötöttség és a provincializmus nem azonos fogalmak. Mind a magyar, mind a világirodalomból a nagy írók hosszú sorát idézhetnénk tanúként ennek bizonyítására. A tapasztalat azt mutatja, hogy csaknem mindig azok kerültek az egyetemes nemzeti kultúra élvonalába, akik legerősebben gyökereztek egy-egy tájegység, egy-egy sajátos arculatú vidék hagyományaiban. Az egyes nemzeti kultúrák képviselőiből legtöbbször épp azok váltak egyetemes emberi értékekké, akik leghívebben fejezték ki saját népük megkülönböztető etnikai specifikumait. Vajon provincializmust jelent-e Solohovnál az, hogy majd minden művében a Don-vidéki kozákság életéről ír? Beszűkülés-e, hogy William Faulkner legtöbb írásában a Mississippi mentének sajátos világát ábrázolta? Vidékiesség-e Ivo Andric művészetében a boszniai szülőföld, Travnik és a Drina-vidék oly gyakori szerepeltetése? Kisebb értékű-e Mauriac regénye azért, mert nem Párizs, hanem leggyakrabban Bordeaux és környéke adja cselekményük hátterét?

A névsort folytathatnám Gottfried Kellertől Theodor Stormig, Gogoltól Ramuzig, a magyar irodalomban Mikszáthtól Tömörkényig, Juhász Gyulától Tamási Áronig. Krúdynál a szülőföldről kötődés soha nem jelentett provincializmust, szűkkeblű lokálpatriotizmust. Úgy tudott Nyíregyháza és Nyírség írója lenni, hogy közben az egész nemzeté volt.

A provincializmus és a parttalanság kérdéseivel az "Irodalom, színház sajtó a várossá nyilvánítástól a felszabadulásig" című tanulmányában is foglalkozott.

- A határokat természetesen nem könnyű megvonni, s még ennél is nehezebb talán elkerülni a provincializmus buktatóit. Úgy kell számot adnunk városunk múltjáról, hogy közben egy pillanatra sem vétsük el az arányokat, hogy ne essünk az elfogultság és szűklátókörűség magunk ásta vermébe. Úgy kell becsülnünk, szeretnünk és ápolnunk saját hagyományainkat, helyi örökségünket is, hogy közben mindig tudjuk, nincs nyíregyházi irodalom, nyíregyházi tudomány, mint ahogy nincs budapesti sem. Mindkettő annyiban jogosult, amennyiben az egyetemes magyar kultúra része.

Az első írások megjelenése óta harminc esztendő telt el. A publikált tanulmányok, cikkek száma meghaladja a százat.

- Elégedetlen is lehetnék a teljesítménnyel, de elsősorban tanárnak tekintettem magam. A legfontosabb, a pedagógusmunka volt számomra, ma is az. Állást és lakhelyet változtathattam volna. Vonzó az irodalomtörténet-kutatás, ha időm és erőm engedi, szeretném folytatni is, de a katedra vonzása erősebb minden más

tevékenységénél. Így volt ez középiskolai tanár koromban, s még inkább a főiskolán. Megtaláltam a helyem. Nem érzem, hogy a vidék hátránnyal járna. Nem értek egyet azokkal, legyenek művészek, írók vagy kutatók, akik azt mondják, hogy a vidéki élet valamiféle eltemetkezéssel lenne azonos. Nem hiszem, hogy csak a fővárosban lehet valaki író, kritikus, irodalomtörténész. Vidéken élek, de nem érzem magam periférikus helyzetben. Sohasem tekintettem ezt száműzetésnek.

Részt vesz a város kulturális életében. Elnöke a TIT irodalmi szakosztályának, néhány évvel ezelőtt rábízták a megyében élő fiatal költők patronálását, a megyei írócsoport összefogását.

- Nincs szégyenkezni valónk. Már az is szép, hogy a csoport együtt tudott maradni. Leginkább kézzel fogható eredményünk a "Hogy a virág megmaradjon" címmel 1979-ben kiadott antológia. Ez a kötet 13 költő százharminc versét tartalmazza. Jó kritikát kapott a három megjelent egyéni kötet is. Nagyon szerencsésnek érzem, hogy a csoport tagjai az irodalom nagyon különböző területein tevékenykednek. A jövő szempontjából föltétlenül biztatónak érzem a csoport és az egyes alkotók sokoldalúságát. Ma már az irodalomban többnyire az boldogul, aki nemcsak egyetlen műfajhoz kötődik.

(Pedagógiai Műhely, 1983. 4. sz.)

„Mélyből a magasságokig”

Csák Gyula író

A Móricz Zsigmond Színház közönsége az ősbemutató végén hosszan tapsolt, ünnepelte a jó teljesítményt nyújtó művészeket. A főszereplő Bárány Frigyes a nézőtérre sietett, s a megnyerő külsejű szerzővel tért vissza a színpadra. Csák Gyula, Az őszülés váratlan órája című dráma József Attila-díjas írója szerényen meghajolt a közönségnek.

Vajon mire gondolt azokban a pillanatokban? A művészi tett sikerére, az újabb erőpróbákra, vagy a Mélytengeri áramlás két évtizeddel korábbi vitáira, műveinek az átlagostól eltérő fogadtatásaira? Talán eszébe jutott, a mostani mellett, egy régebbi dátum és Veres Péter Számadás című művének első mondata.

...Mert ő 1930-ban Nyíregyházán született, szerelemgyerekként, mint annak idején Veres Péter, s ez a harmincas évek Magyarországon nagyon nagy hátrányt jelentett. Édesanyja cselédként, háztartási alkalmazottként dolgozott, távozniuk kellett a városból. Most, ötvenhárom évvel később a taps az ő sikerét jelzi a színházban.

A néhány hónapos gyermek Püspökladány mellé, Bánfi-pusztára került, anyja szüleihez. A nagyszülők mindent megadtak a neveléséhez, ami módjukban állt, mégis a gyermek megalázottság korszaka volt ez az idő.

"Úri házakhoz jártam fát aprítani, havat lapátolni. Krumplit pucoltam, vizet hordtam, alárendelt szerepeket vállaltam az úri gyerekek játékaiban. Rendszerint rablót alakítottam, akit előbb-utóbb elfogtak a pandúrok és kéjjel-kedvvel agyongyötörtek, majd hatfilléres fagylalttal jutalmaztak."

Ám ez egyúttal ösztönzést is adott a származásból következő hátrányok leküzdésére, segítette emberré és íróvá fejlődését.

"Azt hiszem, hogy az elnyomottak, a hátrányos helyzetbe szorítottak előnye mindenütt és minden időben az, hogy változtatni akarnak helyzetükön, ezért tervezgetnek, szervezkednek, s olyan energiákat és tetteket csíholnak ki magukból, amilyenekre kipárnázott helyzetű emberek soha nem képesek."

Készségét a szellemi nyitottságra, az érdeklődésre nagyapja - akiben szintén munkáltak ilyen hajlamok – hamar észrevette. Ő ültette el benne az irodalom, a társadalmi problémák iránti érdeklődést.

Sokat köszönhet elemi iskolai tanítójának, Dorogi Mártonnak is, aki szintén élesztette szellemi érdeklődését.

„Máig megrázó olvasmányélményem volt Sinka Istvántól a "Fekete bojtár vallomásai, Veres Pétertől a "Számadás", Héja Gézától a "Viharsarok", Szabó Dezsőtől az "Elsodort falu". Erdei Ferenc könyveiből a paraszti társadalom problémáinak tudományos elemzésével ismerkedhettem meg. Korai olvasmány élményeim közé sorolom Szabó Pál majdnem az én sorsomról mintázott regényeit is."

A mintát a kiemelkedésre a népi írók szolgáltatták.

"Életük alakulásából azt láttam, hogy kísértetiesen hasonlítanak az enyémhez. A megélhetéstől kezdve a tanulással való kínlódáson át ugyanazt szenvedték végig, amit én. Éreztem, nekem is ezt az utat kell járnom, bár 14-15 éves koromban ez a pálya még csak elméletileg létezett számomra."

1947-ben tudomást szerzett arról, hogy Magyarországon létezik népi kollégium. Azonnal megírta a jelentkezési önéletrajzt, amelyből a Csokonai Népi Kollégium vezetősége azt olvasta ki, hogy író tehetség. Felvételi nélkül felvették.

"Voltaképpen eddig tartott az igazi küzdelem, a mélyből a magasságokig. Emberileg külön helyzetbe azóta sem kerültem. A kollégiumban minden jogot és lehetőséget megkaptam legfőbb önmagam megvalósításához - a többi főképpen rajtam múlt. Egyenlővé lettem Magyarországon a legegyenlőbbekkel, és későbbi életemben semmi igazán rendhagyó nem adódott. Éltem az egységes elgondolások keretébe vont nép életét, szorosabban azokét, akik az új Magyarország értelmiségi munka terepeire kerültek, majd rá is léptek."

Beiratkozott a gimnáziumba, egyetemre járt. Íráskészsége feltűnt a szerkesztőknek, újságcikkeket írt, napvilágot látnak folyóiratközlései.

1962-ben az Élet és Irodalom szerkesztőjeként dolgozott, amikor a Magvető Kiadó igazgatója bemutatta egy képzővésznek. Együtt utaztak Nádudvarra, parasztportrékból könyvet készíteni. Mintha

gyermekkorába tért volna vissza. Feltámadt benne a múlt, a művésszel a megegyezést felbontotta. Néhány hétre a faluban maradt, beszélgetett az emberekkel, feljegyzéseket készített. Az eredmény az 1963-ban megjelent Mélytengeri áramlás című irodalmi szociográfia.

A kötet a paraszti világ gondjainak felvállalása volt. Megmutatja, milyen ellentmondások feszítik az akkori magyar falut. A kötet körül vita bontakozott ki a folyóiratokban. Vitatták a valóságfeltárás új módját, vizsgálták, hogyan egyeztethető össze az őszintén vállalt elkötelezettség a hibák feltárásával. A Mélytengeri áramlás-t szenvedélyes igazságkeresés jellemzi - írta Lengyel József az Új Írásban.

Első regénye a "Két karácsony közt" is valóságfeltáró tehetségének szülötte. A mű a hagyományos életforma és magatartás átalakulásának a bemutatása. Az "Ember a kövön" a városba viszi az olvasót. Az író eszköztárába bevonul a humor. Az Álomzug, A tolvaj és a bírák, az Örökzöld című kötetei a kisvárosi és a falusi értelmiség helyzetével, a vidéki közérzet jelenségeivel foglalkoznak.

"Az írónak az embert olyan helyzetekben kell ábrázolni, amikor terhelési és szakítási próbának vetik alá, mert akkor mutatja meg igazi énjét, morális tartalmát -vallja Csák Gyula. "Az az érzésem, hogy lehetőségeink alatt élünk, alacsony morális szellemi- kulturális színvonalon rendezzük be életünket."

„A szikföld sóhaja Püspökladány monográfiája. Az író a monográfiáírást és a személyes történelmet szőtte egybe. Mai témát fogalmaz meg „A legnagyobb sűrűség közepe” című regénye. Apa és fia áll egymással szemben, a szeretetnélküliség eltorzítja személyiségüket. A Glemba a városból menekülő világutazó-ezermester parasztember sorsát villantja fel. Eddig öt drámát írt, hármat bemutattak színpadon. Az őszülés váratlan órája a nyíregyházi színház drámapályázatának díjnyertes alkotása.

„Többször megfordultam ebben a városban. Író-olvasó találkozókon megismertem szellemi életét, kezdett kialakulni a szűkebb szülőföldhöz kötődés. Váci Mihály, akivel az Élet és Irodalomnál együtt dolgoztam, egyik forrása volt ügybuzgalmamnak. Ő fordított engem szülőhelyem irányába. Természetes, amikor a színház pályázatot hirdetett, jelentkeztem. Örülök, hogy az együttműködhettem a művészeivel és a színpadi mű létrehozását segítő valamennyi színházi szakemberrel. Remélem, nem utolsó találkozás ez ennek az országrésznek a népével.”

A darab értelmiségiekről szól. A közéletet, a valóság jelenségeit mutatja meg.

„Az egységes parasztság, amely a gyermekkorom idején létezett, szétrobbant, azok sorsát kutatom, akik szétfröccsentek”.

Mindenki jót akar a darabban, mindenki egyéni tudása szerint. Mégis ütköznek. Cselekedd a jót! - ezt mondja a Biblia is, ezt mondja - mindenki. A döntések pillanatában felmerül a kérdés, hogy mi a jó? Választani kell, s a választás nem könnyű. Választani a jót, amit

majd szolgálunk. A darabban a békakupec képviseli a legfontosabbat: bármennyire is szenvedünk az élet viszontagságaitól, nem fordíthatunk hátat, nincs belső emigráció."

Legszívesebben észrevétlen emberként szeretne élni - a gondolatai terjedjenek - fogalmazta meg, amikor az Abody - interjúra terelődött a szó a Szabolcs-szállóbeli beszélgetésen.

„Nem szeretem a vitákat, minden vita meggyötör. Ha a mondandó szükségessé teszi, mégis vállalom. Szanitéce akarok lenni a társadalmi tudatnak. Diagnosztizálok, keresem a gyógymódot is. Hogy zajt idéznek elő olykor írásaim, az okot abban látom, hogy irodalmi tevékenységünkben elszoktunk a kockázatos vállalkozásoktól."

Csák Gyula közéleti író. Tizenhárom kötetnyi publikáció van mögötte. Művészetét a népi elkötelezettség, az elmélyült valóságismeret, a mindennapi élet sokoldalú és hiteles ábrázolására való törekvés jellemzi.

"Realista alkatú írónak vallom magam, aki nem akarja ugyan a politika helyett végezni a politikai munkát, de nem is akarja a maga írói ténykedését elszakítani a politikától. Az író kötelességének érzem, hogy az aktualitásokba beavatkozzék, a politikával válllvetve haladjon - a saját útján."

Az elkötelezett realizmus beleragad a valóság üstökébe – mondja a Realizmus védelemében című írásában, mert hatni, tenni akar, mert abból indul ki, hogy a művészet nem vitrinbe való csecsebecse, hanem a társadalmi haladás eszköze. Csák realista,

közéleti ihletésű író. Nemcsak nyilatkozatai, hanem megjelentetett művei is bizonyítják ezt (Mélytengeri áramlás, A tolvaj és a bírák, A legnagyobb sűrűség közepe, Örökzöld, Glemba). Az író ismerje meg a valóságot, tudja kihámozni belőle az igazságot, és legyen képes az eredményt művészi módon elmondani.

Ha a magyar irodalom íróegyéniségeit tekintjük, alig találunk alkotót, aki ugyanolyan színvonalon írt volna drámát, mint regényeket. Csák Gyula is eljutott szépírói egyéniségének teljesebb megvalósításához (A legnagyobb sűrűség közepe, Glemba, Az őszülés váratlan órája), mint drámaíró nem ért el hasonló sikereket. 1965-ben megjelent első darabja, a Békesség a bűnösöknek nem került színpadra. Tizenöt éve Kecskeméten bemutatott A nagy kísérlet című bohózat nem volt sikeres. Az 1975-ben megjelentetett, Pécsen bemutatott Teréz című dráma sem nyerte el a kritikusok tetszését, ugyanúgy a Nemzetiben színpadra állított, következő darabja sem.

Problémaérzékenysége, a társadalmilag és emberileg időszerű kérdések vizsgálatának igénye fordította a drámai műfaj irányába, és teszi érdekessé a drámaírással való kísérletezésre. A legnagyobb sűrűség közepe című kisregényből tv-film készült. Az emberi kapcsolatok széthullásáról írt az író tömören szerkesztett cselekményben. A drámai látás- és szerkesztésmód a többi művére is jellemző.

(Kelet-Magyarország, 1983. május 14.)

„Segítsd a királyt!”

Ratkó József költő

Ha egy költőnek a Budapest-centrikus magyar irodalomban, az irodalmi közéletben, a közéletben olyan súlya van, mint a Nagykál-lóban élő alkotónak, akkor a leegyszerűsített - hiányos Ratkó-kép, ami pl. a "Csak ma!" rádióműsor hallgatóiban kialakulhatott nagyobb tévedés, mint magának a képnek a hiánya. A mai magyar líra élvonalába tartozó költő a novemberi rádiófelvételen inkább valamiféle különcnek, érdekességnek tűnhetett, mintsem Illyés Gyula és Nagy László örökségével rokonságot vállaló költőnek.

Ratkó József munkásságának számbavételekor a mennyiségből való kiindulás nem vezethet eredményre, hibás helyzetfelmérést jelent.

A költő mostani kettős jelentkezése (kötet és dráma) nem csak az irodalom ritka pillanata, "számvetésre" késztet a keleti országrész művelődésében is. Ha az említett műsor alapján nem alakulhatott ki az író hatását reprezentáló "objektív" Ratkó-kép, amire egyébként nagy szükség lett volna, a rádiófelvétellel szinte egy időben a Magvető Kiadó gondozásában megjelenő "Félkenyér csillag" kötetének, a szombathelyi Életünk és a Móricz Zsigmond Színház közös kiadásában napvilágot látott, a színházban bemutatott Segítsd a királyt! című drámájának megismerésével kialakulhat. A verseiből összeállított, az életmű rendjét, egészét mutató gyűjtemény és a dráma megismerése teheti hitelessé, teljessé az itteni megleghehető-sen ambivalens, hiányos Ratkó-képet.

"Én verset írni József Attilától tanultam, igazat írni Sánta Ferenctől és Móricz Zsigmondtól" - írta Ratkó Móricz Zsigmond születésének 100. évfordulóján. "Tőlük tanultam meg, hogy a jó mű megírásához az engedélyt a valóság adja s az anyanyelv." A szegények énekese ő, állították már első kritikusai. "Mai költészetünkben alig van fantasztikusabb ostromozója a jelen hibáinak, fantasztikusabb féltője a múlt értékeinek, s alig van fantasztikusabb elkötelezettje a jövőnek... a szegénységmentes emberi teljességnek" - fogalmazta meg Takács Péter a Nyíregyházán kiadott Ratkó-bibliográfia előszavában. "Foggal, körömmel kapaszkodik a múlt értékeibe, a jövő ígéretébe, miközben Ady hajdan csillagágra akasztott ostorával sújt le a jelen minden hibájára."

1966-ban a félelem nélküli élet mellett tett hitet. Sorsközösséget vállalt minden szenvedő emberrel a "Fegyvertelenül"-ben és az "Egy kenyéren"-ben. A "Törvénytelen halottaim" azt tekintette át, amiből és amire jelenünk és jövőnk épül. A "Félkenyér csillag" sem csupán válogatás eddigi köteteiből, hanem - épp úgy, mint első drámája - tovább építi a sajátos rakói hagyományokat.

Az elmúlt két évtizedben kevés költő volt Magyarországon, akit munkássága alapján kedvezőbben fogadott volna a kritika. Mindig megfogalmazták: szuverén sajátosan egyedi törvényszerűségekkal építkező világ a Ratkóé. Morális motivációjú elkötelezettségének alapparancsa meghatározza magánéletét és emberi tartását. Kaldebó Lóránd írta róla: "... az erkölcsi kényszer épp a dolgokba

beleszólást kívánja meg, mert a Ratkó-versben a rossz nem pszichológiailag megfogalmazott individuális kategória, hanem konkrét, a közösség életében jelenlévő, legyőzhető veszélyeztetettség."

István király egyéniségéről, életművéről nincs egységes veretes kép - mondja Györffy György az államalapítóról szóló monográfiájában. Az egykorú hiteles feljegyzések száma kevés. Az ezredforduló "új barbár" társadalmában az átalakulás a keresztjegyében és karddal folyt a pogányság ellen, s aki vállalta ezt a szerepet, azt könnyen a harcos szent típusának vonásaival ruházták fel, s e vonások eltakarhatták az egyéniség igazi arculatát. Ugyanakkor Szent István alakját az utókor saját gondolkodásmódja, egyéni vagy csoportérdekek kívánalmai szerint rajzolta meg.

Az irodalom is formált képet István alakjáról. Számtalan mű született. Például Katona József feledésbe merült drámája, az István a magyarok első királya; Kós Károly Ország építője; István a király rockopera alapjául szolgáló Boldizsár Miklós-dráma; a Gyulán bemutatott Módos Péter dráma.

Tud-e Ratkó névumot nyújtani, fogalmazódott meg a kérdés. A Hangsúly adásait hallgatva csak prognosztikus kép alakulhatott ki a drámáról. Az alkotás nem egy rétegét ma sem ismerjük igazán még. Ratkó ratkói-módon szól Istvánról is. A népszerű rockopera közelsége nem ártott a műnek, s ez fordítva is igaz.

Géza fejedelem Koppányt félreállítva fiát tette me trónörökösnek (az öröklés-utódlás szeniorárusi rendjét nem vette

figyelembe). Koppány a szeniorárusi, levírátus szokásjog alapján a nagyfejedelmi trónt akarta és Géza özvegyét, Saroltot feleségül. István Koppány legyőzésével megszilárdítja hatalmát, királlyá koronázásával kialakul a magyar királyság. Gyula és Ajtony leverésével lezárul a magyarság politikai életének a törzsfők hatalmára épülő szakasza. A Géza által megkezdett úton haladva megszervezi a magyar feudális államot, ezzel biztosítja népünk fennmaradását.

Külpolitikai tevékenységét – bár gyakran viselt háborút – békepolitika jellemezte. 1030-ban a németbarát külpolitika csődbe jutott új külpolitikai irányvonal kidolgozására nem kerülhetett sor, figyelmét a trónutódlás kérdése kötötte le. Gyermekeiből a felnőtt kort egyedül Imre herceg élte meg, 1031-ben egy vadászaton vadkan pusztítja el. István nem Vazult, hanem Orseolo Pétert jelöli utódjának. Vazul, erről tudomást szerezve merényletet követett el a király ellen. István Vazult megvakíttatta, uralkodásra alkalmatlanná tette. Orseolo Péter előtt nyitva állt az út a trón felé.

Ratkó jól ismeri és hitelesen kezeli a történelmi tényeket. Vazullal kapcsolatban új koncepciót épít ki. Erre azért is volt lehetősége, mert (lásd Györffy-monográfia) "a magyar elbeszélő források kendőző előadása" következtében a Vazul tragédia részleteit homály fedi. Ehhez hozzájön még, hogy később Vazul utódai kerültek a trónra. A Vazul-rejtélyt a cselekmény bonyolítása és az eszme érvényesülése érdekében oldja meg. Eljárását írásbeli források alapozták. A Magyar Krónika szerint, amikor a király nagy

betegségbe esett, képviselőit Nyitrára küldte Vazulért, hogy őt királlyá tegye. A küldetésről Gizella királynő tudomást szerzett. Egy embere megelőzte István követeit, s Vazult megvakította. Vazult ilyen állapotban vitték az udvarba a király elé, aki látványára sírva fakadt, s azt tanácsolta Vazul három gyermekének, hogy meneküljenek ki az országból. Ez az István-Vazul kapcsolat- "felfogás" nem számolt azzal a ténnyel, hogy István már korábban eltért a trónöröklés hagyományos rendjétől, amikor fiát, Imre herceget jelölte utódjának.

A vakság István szerint (Ratkó szerint) nem lett volna akadálya Vazul trónra kerülésének. "Décse úr majd szemed lesz; / Zerénd idővel - hadvivő vezéred,/ s Csete segít átlátni a világot! - mondja István. Vazul - helyzete ismeretében - méltósággal hárítja el' az uralkodás lehetőségét: " vak férfi nem lehet első ember sehol." Vazul alakja morálisan emelkedik, a Gizelláé csökken. Ő a gyász pillanatában is aktív a hatalom, az utódlás kérdésében, nem bízik a magyarokban, Orseolo Pétert, az olaszt jelöli királynak. Vászoly megvakíttatása csökkenti imájának értékét.

Ratkót az 1031 utáni évek Istvánja érdekli, amikor is a király társadalomépítő nagy feladatait már végrehajtotta. Ekkor már - ahogy a kis füzetben ő is mondja - "az új ideológia, a kereszténység győzött, intézményrendszere zavartalanul működik, sokszor az istváni akarat ellenére is. Nincs múlt, mert a magunkkal hozott pogány időt a keresztény Európa sem befogadni, sem asszimilálni nem tudja." 1031-ben meghalt Imre herceg, s a királyt a személyes

tragédia lelkiismeret-vizsgálatra készíti. Egyetlen politikai kérdés foglalkoztatja, az sem tevőlegesen: ki lesz az utód, mi lesz a magyarsággal. Felszakadnak a sebek, a király újra éli az átalakulás teljes korszakát, újra jelentkeznek uralkodásának nehéz kérdései. Úgy érzi a régi szokásjog megtörése, a nomád viszonyok felváltása a földműveléssel, a hadirendszer és a politikai szervezet megváltoztatása gyengítette a népet. Vajon nem fizettünk-e többet megmaradásunkért, mint kellett volna - ez itt a kérdés.

A gyász felkelti büntudatát. "Bűnöse vagyok népemnek, nem királya" - mondja.

Ratkó történelmi drámát írt. Igaza van Katona Bélának, hogy a költőt mindig a magyarság egzisztenciális problémái foglalkoztatták, nincs semmi meglepő abban, hogy nemzeti sorskérdésekkel viaskodik első drámájában is, de az nem fogadható el, hogy ehhez a történelem - így István király kora - csak háttér, kulissza, melynek keretei között olyan dolgokat tud elmondani, amelyeket egy mai témájú műben sokkal nehezebb lenne a nyilvánosság számára is közölhető formában megfogalmazni.

"Nehéz volna eldönteni miről szól a te háromezer soros műved - mondja Kósa Ferenc a kiadott színházi füzetben. - István királyról? Az elmúlt ezer esztendőről? Személyesen rólad, Ratkó Jóskáról, egyes szám első személyben? Távoli időket idézel, de jelenünkről vallasz, másokat szólaltatsz meg, de te szólsz általuk. Teremtett világodban egymásra vetül, egymásba nő a király, a költő és az évezred." Ratkó történelmi látomása úgy jeleníti meg István korát és a

király személyiségét, hogy közben évezredet fog át. A magyarság identitástudata érdekli. Jelen, múlt, jövő egyszerre van jelen a drámában.

A két ideológus, az Öreg és a Főpap a szerző (és a rendező) szándéka szerint azonos módon felelős a rájuk bízott embernőjéért. Nem a kétféle civilizáció, a kétféle világkép szélsőségei, hanem a nyájéért, a jövőért való tisztesség és végül egymást elfogadni tudás a fontos számukra. Az Öreg és a Püspök párbeszéde, kapcsolatuk alakulása a dráma nagy eseménye. Tanaik mögött egy-egy megszenvedett élet a fedezet. A két megszállott ember - ha szükséges - egy tud lenni a fájdalomban, s az ország jövőjéért szövetségre is készek. Az Öreg magatartásában a pogány magyarság kultúrája érvényesül. A Főpap erényei egyéni erények. Amikor a király senki érveit sem fogadja el (a magyar főurakét sem, az idegenekét sem) az Öreg vádját akkor is magára veszi, bűnként ismeri el: "Megloptam véreim;/ természetükből semmiztem ki őket, / elforgattam a múlt időt előlük,/ megvontam szájuktól az éneket!" Olyan pogány az Öreg, akit a kereszténység is szeretne szövetségesül. Ratkó nagy szeretettel formálta meg alakját. Imre herceg halála miatt a Főpap is szembenéz a múlttal. Ő nem olyan idegen, mint a színpadon (az országban) lévő többi idegen. István céljainak, politikájának feltétlen híve. Figurája azonban nem annyira kidolgozott és emberi, mint az Öregé. Az eszmei, erkölcsi egyensúly tartása az ő oldaláról a "nehezebb."

A német-római birodalom terjeszkedésével szemben a birodalom határain lakó népek számára a kereszténység felvétele, a frank királysággal rokon jellegű államszervezet létrehozása volt az önmegőrzés egyetlen járható útja. I. István is egy történelmi folyamatot teljesített be - állapítja meg Huszár Tibor 1984-ben megjelent könyvében. Nem lemásolta, hanem adaptálta a frank királyság intézményeit. "Ebből a szempontból fontos, hogy bármilyen megrázkódtatásokkal járt is, a folytonosság megszakításának, majd magasabb szinten való reprodukálódásának magában a magyar társadalomban alakultak ki a feltételei."

A kereszténység ideológiája a kor kérdéseire választ tudott adni. Szűcs Jenő hívta fel a figyelmet arra, hogy "a pogány barbár képzeletvilág az adott uralmi és etnikai kereteken kívül nem ismert tekintélyt; a keresztény Regnum funkcionális felfogása viszont éppen az ősi hagyományok mezében jelentkező minden maradiság eszmei autoritását veszítette el, még ha az adott politikai vagy etnikai közösségen belül is jelentkezett." Az idegen segítséggel uralomra jutott keresztény ideológia mögött a társadalmi rend változása áll. A hagyományvesztés ehhez képest kevésbé lényegi kérdés.

A drámában alapkérdéssé lép elő: hogyan lehet megőrizni a régi értékeket. És a kompromisszumokat. Istvánnak a régi és az új rend határán kell vezetnie népét. Ebben segítenie kell a népnek is a királynak. A keresztényeknek is, a régi hitet akaróknak is.

Erőteljes drámai szituációt hordoz az igric-epizód. Érzékelteti a társadalmi rendszer, az eszme változásával járó súlyos megpróbáltatásokat. Az énekeiért megcsonkított igricről kiderül, hogy ő az Ómagyar Mária siralom fordítója, rovásírással a keresztény-himnusz jegyezte pálcára. Az új hit igazi, lényegi elsajátításán munkálkodó költőt bünteti meg a túl buzgalom, a túlkapás. Az elhibázott büntetést, az István politikáját nem értő Zerénd méri a költőre. A fordítói munka lényegét az idegen Püspök érti meg.

A dráma alapkonfliktusát az író nyitva hagyja. A mű István különös látomásával ér véget. Minden szereplő újra színre lép, és elhangzanak intelmeik. Axiomatikusan fogalmazódnak az általánosítások: "Rosszul mívelni jót vagy jól a rosszat - felette nagy bűn - második halál", "A szabadság, ha mérték nélküli, /bünt bűnre vet." Stb. Ezt követi a király nagy záró monológja, önkritikus számadása életéről. Összefoglalja sorsa tanulságait, felülemelkedik a személyes veszteségeken; nemzetről, hazáról, múltból és jövőről bizakodással szól.

A dráma nyelvezete tanítani való. Olyan szöveg, amilyen színpadon ritkán szólal meg. Archaizálása mértéktartó, sohasem naturalisztikus. Az átvételek természetesen illeszkednek az előadás-módba. A műsorfüzet végén az író köszönetet mond Alvinczi Péternek, Illyés Gyulának, Károli Gáspárnak, Pázmán Péternek, Petőfi Sándor és Szenczi Molnár Albertnek, hogy "önzetlenül átengedték a magyarságért és hitünkért aggódó szavaikat." A kölcsönzött idé-

zetek észrevétlenül épülnek a verses-drámába. István imáiban, monológjaiban, Gizella jelenetében, az Öreg és a Püspök, István és Vászoly, István és a Püspök, István és az Öreg párbeszédeiben szinte „visz” bennünket a szófűzés szépsége.

A Mórícz Zsigmond Színház Nagy András László vezetésével a színház legjobb erőit mozgósította. A rendező és a dramaturg, Kulin Péter láthatóan arra törekedett, hogy híven és pontosan bontsa ki a dráma gondolati és nyelvi értékeit. "Célom olyan színházi formát találni, amely nem gyömöszöli ismert drámasémák külsőségei közé. Statikusságát, elégikus hangvételt vállalom, mert hiszek a költészet és a színészet erejében. Történelmi ideológiai erkölcsét, egyensúlyt teremtését becsülöm, szellemi erőtereit színházi eszközökkel nem kívánom átfogalmazni" - mondta Nagy András László a rendezői bevezetőben.

(„...a múlt idő nem délibáb”. Szerkesztette Cs. Nagy Ibolya.

Nyíregyháza, 1986.)

„Az elfelejtett író”

Galambos Lajos író

Szerette a születést, a gyarapodást, a tanulást, a szerelmet, a küzdelmet, ahogy ő fogalmazott: az egész konglomerátumot. A villamost, a vonatot. Nem becsülte az autót. Kitartással, szenvedéllyel kereste az igazak igazát, elégedetlen volt önmagával. Származása, gyermekkori élményvilága egész írói pályájára meghatározó volt. Élete teljében érte a halál.

Kótajban született 1929-ben. Apja kubikos volt, a hét testvér közül Lajos a negyedik. A szülők papnak szánták, ő író szeretett volna lenni. Hétéves, amikor első versét elküldi a katolikus Szív Újságnak. A pap biztatására beíratják a nyíregyházi katolikus gimnáziumba. Dramaturgiai szakon tanul a Színház és Filmművészeti Főiskolán. Kizárják. Újságíró lesz a Friss Újságnál, távoznia kell. A rádióban dolgozik 1957-ig, aztán a filmgyárban, majd az Új írás munkatársa. Közele barátságba kerül Váci Mihállyal. Három évtizednyi fővárosi tartózkodás után, 1976-ban hazatér szülőföldjére, főmunkatárs a Kelet-Magyarország szerkesztőségében, Kótajban él.

Az ötvenes években megjelenő alkotásai a felkészülést, a tapasztalatgyűjtés éveit jelentik számára. „Állásomból hatszor bocsátottak el. Aludtam reményvesztetten a Duna-parton, s bejártam jó autókkal az egész országot. Kártyáztam államférfiakkal, és ismerkedtem olcsó kocsmákban cél nélküli

életekkel. Az élet sok mindent felkínált az egykori kubikos fiának. Én mindig és mindenkor a munkát tartottam életünk értelmének."

Érett művel jelentkezik 1953-ban (Ütközet a levegőben). Nagy Péter a Csillagban üdvözli az új tehetséget. Önálló könyv alakban jelenik meg 1955-ben a „Jurankó Pál hazatér" című történelmi regénye. A tanulás, az önálló hang és mondanivaló keresésének állomásai ezek az alkotások — írja Illés Endre. A fiatal író még nem ura tehetségének, az előremutató értékek még inkább az ösztönös alkotóerőinek, mint tudatos írói-művészi tevékenységének eredményei.

1959-ben Szolnok megye falvait járja, beszélget az emberekkel, ismerkedik a közös gazdálkodás eredményeivel és gondjaival. Tapasztalatairól a „Dúlóutakon" című riportkönyvében ad számot. Ez a mű már átvezet a tudatos alkotói tevékenység szakaszába. „Azt szeretném, ha mindaz, ami ebben az országban történik, írásaimnak is legszemélyesebb ügye lenne" — fogalmazza meg.

Nagy sikert hoz számára az 1960-ban megjelenő „Gonoszkátyú", amely a szabolcsi tanyavilágba vezeti az olvasót. A főhős Koós Gergely, harcát nem a politikai szférában vívja, hanem az erkölcs, a tudat területén. Falujába visszatérve új helyzetben kell szembenézni gyermekkori emlékeivel. A regény kapcsolódik irodalmunk hasonló tárgyú régebbi alkotásaihoz,

kritikusai kapcsolatba hozták Solohov Emberi sors című kisregényével.

Témában és művészi megfogalmazásban is továbblép a „Hideg van tegnap óta” című regényében (1961). Baricz Gábor mérnök küldetéssel tér vissza gyermekkorra színhelyére. Az író a tartalomhoz illő művészi formát, szerkezetet keres, hőseit pszichológiai oldalról igyekszik bemutatni.

A hatvanas évek első felében önálló könyvalakban öt regénnyel és egy elbeszélés kötettel jelentkezik. Írt két filmet is. Írói tehetségét nagyra értékeli, irodalmunk új törekvéseinek reprezentánsát látják benne. Magára vonja a közvélemény figyelmét a „Megszállottak” című filmnovellája (1961) és az az alapján írt „Utas a Göncöl szekéren” című regénye. Garai Gábor köszönti: „Úgy érzem, fiatal prózaíróink legutóbbi munkái közül fejjel kimagaslik a Megszállottak.” Bene László mérnök küzd a maga igazáért. Szembe kerül a csak saját karrierjükkal törődő, a közösség ügye iránt közömbös kollegákkal. A Megszállottak és több novellája (Októberi litánia, Egyedül) nagy vitákat váltott ki, az írókat az érdeklődés középpontjába állították.

Az 1962-ben megjelent az „Isten őszi csillaga, Tóth Dezső történelmi regénynek nevezi: „A gyermekkor, a fiatalság világával találkozás, a néppel szemben elkövetett bűn jóvátétele, a visszaútkeresés itt táru fel legösszetettebben”. A régi és az új harcát tárja fel egy rizstermelő szövetkezet megalakulásának bemutatásával. Ebben a könyvében már megjelenik az író

később is foglalkoztató kérdés — mondja Illés Lajos -, az hogy hogyan lehet leküzdeni az ember múltba visszahúzó ösztöneit, régi beidegzettségeit. A mű hőse hadifogságból hazatért, kubikos gyerekből lett agrármérnök, aki a háború előtt már elszakadt a néptől, elindult az úri világhoz való alkalmazkodás útján. Hazatérve régi támogatói segítségét keresi, de felébred benne a szegénységhez tartozás érzése. „A hős végül győzedelmes — fogalmazza meg Tóth Dezső, de kínos útja, el-elhatalmasodó reményvesztése, vergődése nem magáért való lelki betegség, nem is az életsorsot eldöntő választás dilemmája, hanem egy értelmiségi személyes életében rejlő kettős lehetőség mély átélése.” A művet az 1963-ban megjelent Mostohagyerekkel együtt az 1945 utáni próza két kiemelkedő alkotásának minősítették. A kritika benne fedezte fel a Móricz Zsigmond-i hagyományok termékeny újra éledését. József Attila-díj követte, ismételten kiadták, lefordították idegen nyelvre is. A fiatal író az Isten őszi csillagával lezárta fejlődésének egy szakaszát.

A „Mostohagyerek” című kisregényének címe az első, folyóiratbeli közlésekor Szent János fejlevétele volt, ezzel a címmel készült belőle film is. Molnár Katalin tanítónő sorsában a mindennapok hősét mutatja be. Ő is, mint Galambos férfi hősei, közösségi feladatokat vállaló, mélyen érző, hivatástudattal rendelkező ember, aki harcot indít az új iskola felépítéséért.

A „Zsilipek” című regénye (1965) szintézisre törekszik, összefoglaló mű. A nyírségi falvak társadalmi fejlődéstörténetét, a

nyírségi ember sorsának, magatartásának formálódását mutatja be. A cselekményszál két testvér életének alakulását követi. A Bán család széthullik, csak a legkisebb lány emelkedik ki a nyomorból. Küzdelme az emberi tisztaságért, az öntudatért való harc példája. Az író az ő sorsán keresztül mutatja be, hogy az ösztönös jószág kevés az emberi kiteljesedéshez.

Almási Miklós Kortársbeli írásában feltette a kérdést: miért erősödik fel ebben az írásban a pokljáró szenvedély, a borzalmas hangulat? Miért kapnak olyan nagy szerepet benne a szörnyűségek rajzai? A válasz erre a regény hangvételének sajátos „műfaj” hovatartozása – fogalmazza meg Almási. „Mindazokat a gondokat, fájdalmakat, melyeket országjárása során összegyűjtött, s melyeket szülőföldjének sorsa is kínált, most egy regény folyamán egészébe foglalva akarta elmondani, mert a mindent elmondás szenvedélye fűti.”

A Fekete kötés című elbeszéléskötete (1966) az akkori évek keresztmetszetét adja. A „Teherben ” című novella megrendítő vallomás a paraszti sors rideg elkötelezettségéről. Az „Ökörszem”, a „Satu” a gyermekkori emlékeknél időz. Az „Adventi ködben” a korrupt magatartást állítja középpontba. A címadó novella egy ember életútjának felvázolásával mutatja be azt a folyamatot, amelyet az ország 1945 után megtett.

Míg korábbi elbeszéléskötetében a társadalmi felelősségérzet pátosza munkált (Keserű lapu, Tirpákok, Kék kenyér, Orosz asszony), a jobbért lelkesedők ütköztek meg a maradisággal, Szabó B. István,

Dorogi Zsigmond most azt fogalmazza meg, hogy a „Fekete kötés” alatta marad azoknak. Azt várhattuk a „Keserű lapu” kötet után — írja Dorogi az Új Írásban, hogy Galambos feloldja a „megszállott” hős és a „tömeg” közötti konfliktust. Nem történt meg. A Fekete kötés azt jelzi, hogy az író írásművészete átalakulóban van, az eddiginél nagyobb figyelemmel fordul a lelki rezdülések, folyamatok felé. Azt ajánlja az írónak, hogy az „Adventi köd” és a „Delfinek” jelezte utat kerülje el, mert az járhatatlan, zsákutca, amelyből vissza kell térni és másfelé tájékozódni, amerre a címadó novella mutat.

Az író az „Örök malom” (1969) című kötetéhez kapcsolódó vallomásában arról ír, hogy a Zsilipek című regény után magánéleti válsága következtében egy teljes esztendeig jóformán semmit sem dolgozott. Néhány napilapban megjelent tárcsa jelzi ezt a kritikus időszakot. „Meglehetősen magamra maradtam, erkölcsi és anyagi problémáimmal egyaránt egyedül kellett megküzdennem” — fogalmaz az író.

Az Örök malom egy új, megújult Galambos Lajost mutat. Művészete gondolatibb lett, megváltozik a kompozíció. A IV. Béla korában játszódó „Tatárok” egy parasztkatona sorsában ábrázolja az egyetlen lehetséges életutat. „Miquel Dorado kadét két vallomása” az igazság fölötti bíráskodás lehetőségének kérdésveti fel, a „Görög történet” Rómeó és Júlia történetének megfogalmazása. Miquel Dorato vallomásaival Galambos az

elmúlt évek egyik legjobb magyar kisregényét alkotta meg — lelkesedett Vasy Géza a Népszabadságban.

A „Mit tudtok ti Pille Máriáról?”(1969) című regényében hősnője tiszta forradalmiságát mutatja be. „Galambos Lajos második alkotói korszakának kezdetén tart. Tehetsége és a szakasz kezdő művek fejlődése garancia arra, hogy visszanyerheti írói biztonságát, és sikerrel oldhatja meg az újabban vállalt, talán nehezebb — elmélyültebb, differenciáltabb lélek- és helyzetelemzést igénylő — s nem kevésbé fontos művészi feladatokat” — fogalmazott Szabó B. István a Galambos Lajos pálya fordulóján című Kortársbeli cikkében.

1970-ben jelent meg az „Azok az álmok” című rendhagyó regénye, tíz fejezetben, ötvennégy képben. Az elbeszéléskötet, mert az a mű, tabló az országról a Tanácsköztársaságtól a hatvanas évek végéig. A legsikerültebb írásokban lélektani, társadalmi, etikai konfliktusok állnak a középpontban (Nyár, Csak az ujjam, Azok az álmok). Mesélő anekdotikus művek a Mint a fecskék a villanydróton”, a „Négykézláb ”. A kötet előszavában írja az író: „Számomra nélkülözhetetlenek az olyan élethelyzetek, ahol a közösség érdekében történő dolgok az egyes ember legszemélyesebb ügyei”. A kötet ezekből az élethelyzetekből épül fel. A fogadtatás ellentmondásos volt. Nem sikerült megismételni a Keserű lapu magaslatait — írta Vörös László. A kötet új mérföldkő írói útján — olvashattuk a Kelet-Magyarországban.

Az 1971-ben kiadott „Nyílj meg, ég” című novelláskötete újra közösségi problémákat elemez. A címadó novella egy faluban játszódik, ahol a tanácselnök felismeri a változás, a fejlődés szükségességét és lehetőségét, de meg nem értésre talál. „Kenéz Imre hányattatása és halála Magyarországon 1848-ban” című hosszabb elbeszélése a szabadságharc egy drámai pillanatát mutatja be, egy ember sorsának tükrében. A mű párja Miquel Dorato kadét két vallomásának. A „Különös” című elbeszélésében ott kísért a múlt, a háború. Az egyik szereplő megjárta a fasizmus haláltáborait, a másik munkaszolgálatos volt. Több novellában szót emel a maradiság, az önzés, a haszonlesés, a törtetés ellen.

A Kossuth Kiadó 1972-ben kiadja a Szent János fejlevételét. Király István az Irodalom és Társadalom című 1976-ban megjelent könyvében csodálatosnak tartja a mű utolsó jelenetét. „Aki ezt meg tudja írni, a magyar próza legjobbjai közé tartozik, s még azt is el tudja viselni, ha ábrázolásbeli egyenetlenségeit szemére hányja olykor a kritikusi javítási vágy, az igazságérzet.”

Néhány évi hallgatás után 1976-ban megjelenik a „Diagnózis” négy ciklusba szerkesztve harmincnégy novella mutatja az író fejlődésének fázisait. Drámai hatású novellákat, balladai hangvételű elbeszéléseket, önéletrajzi háttérű írói reflexiókat tartalmaz a kötet. A tiszta, a munkabíró ember pozitív példái sorakoznak a lapokon. Nagyobb összegzés felé vezet — vélték felfedezni kritikusai.

Galambos Lajos drámaíró is volt. Első drámáját a Katona József Színház mutatta be. Megbukott. Az 1848-ban játszó

„Fegyverletétel " a Vígszínházban (1972) sikeres volt. A „Szerelmes égitest" a Mórícz Zsigmond Színház drámapályázatán díjat nyert, Budapesten mutatták be, 1986-ban. 1977-ben jelent meg drámagyűjteménye (Fegyverletétel, Küszöbön állnak a hegyek, Présház). A gyűjtemény jól mutatja, az író hasznosította dramaturgiai tudását.

Derékba tört nagy ívű pályája. Nem teljesíthette be azt az ígéretet, amit sikerei után várni lehetett tőle. A hatvanas években a legjobb prózaírók sorában foglal helyet. 1976 után nem jelentkezett új alkotásokkal. Készült a nagy összegzésre. Halálával (1986) az életmű lezárult.

(Pedagógiai Műhely, 1987. 1. sz.)

„Az irodalom nagykövete”

Fábián Zoltán író

A vásárosnaményi Tisza-part az október végi délelőttön már csak emlékeztet a nyárra. Elnéptelenedtek a faházak, a folyó csendesen ballag medrében. Antal Miklós, a városi könyvtár igazgatója kiemel egy fadarabot a part menti homokból. Tisztogatja a természet adta műalkotást, és arról beszél, mit jelentett Beregnek Fábián Zoltán.

Azt mondják, nincs olyan ember, akit pályáján csak tisztelet és szeretet kísér. Fábián Zoltán gyakran „viselt háborút”, mégis ilyen volt. Erről győznek meg az Igazgató szavai, bizonyosságul szolgálnak a különböző folyóiratokban megjelent méltató közlemények, az éter hullámain itt-ott elhangzó visszaemlékezések, kis közösségek baráti beszélgetései, pályatársak és tisztelők megnyilatkozásai és az író alkotásai is.

A Tisza-parti alkotóház úgy illeszkedik környezetébe, mintha mindig is ott állt volna. Hirdetve, hogy a naményiak és Fábián Zoltán egykori közös erőfeszítése meghozta gyümölcsét. Várja lakóit. A Tiszára néző falán emléktábla, Schmidt Sándor fafaragó művész alkotása. Rajta a felírás: Fábián Zoltán 1926-1983.

Ki volt ő? Mit jelentett szűkebb, tágabb közösségének?

Darvas József az irodalmi közélet legálдозatosabb mindenesének tartotta. Nagy ember volt, emberül élt, sorsot vállalóan, mondja a szatmári, beregi tájhoz ugyancsak kötődő Cziné Mihály. Zoltán, Zoli, Zolika, Zoli bácsi, mindenki Zolikája — fogalmazott szeretettel a 15

évig vele egy szobában dolgozó Szabó Éva. Ő a vidék szerelmese (Bata Imre), kapcsolatlabirintusok kötögetője (Zsalus Zajovits Ferenc), hátsódudvarok hírnöke (Bodnár István), jelenség, Fábíán-jelenség (Margócsy József). Elszolgáltta életét (Csák Gyula), átrohanta életét gyönyörű, jó célok érdekében (Szeberényi Lehel). Derekasán küzdött a különböző rendű és rangú hivatalnokkórság sárkányával (Földeák Iván), úgy valósította meg önmagát, hogy esze ágában sem volt az önmegvalósítás (Molnár Zoltán). Ő volt a magyar irodalom utazónagykövete.

Bizonyára gondban lesz az irodalomtörténész Fábíán Zoltán örökségének megítélésekor. „Az író az irodalomtörténet méri és igazolja — mondja Erdei Ferenc —, az író társadalmi pályáját azonban az, hogy hogyan búcsúzik tőle halálakor a társadalom, amelyben élt.” Fábíán Zoltán életműve nemcsak írói alkotásokból áll. Szellemi erőfeszítéseiből részesültek kortársai is. Főleg fiatalok, akiket segített a pályán való elinduláskor és később is.

Szabó Pál óvta, figyelmeztette őt: „Vigyázz, hogy erőd széjjel ne másszon! ... Minden erődet egy pontra mozgósítsd, ha novella, ha regény, ha cikk! Az élet mindig és minden időben igyekszik széjjelhúzni az alkotás erejét, különösen napjainkban, amikor annyi felé kell az írónak helytállnia”. S ő elfogadta a Szabó Pál-i gondolatot, de másképpen valósította meg: „Minden erőt egy dologra koncentrálni! Hányszor elmondtam én ezt azóta fiatal íróbarátaimnak — fogalmazott. Annyira adaptáltam ezt a

gondolatot, annyira az enyém lett, hogy akarva akaratlanul sem tudom magamtól elválasztani".

Közéleti tevékenységét mindenkor írói munkássága elé helyezte.

Jevgenyija Sztokanovszkaja 1976-ban Budapesten járt, magyar írókkal készített interjút az Inosztannaja Lityeratura számára. Fábíán Zoltánnak feltette a kérdést. Nincs-e összeütközés, ellentmondás közéleti tevékenysége és írói munkássága között? „Miért nem írok többet, gyakrabban — válaszolta —, az írás helyett miért foglalkozom minden szervezési lótság-futással? Ezek a kérdések indokoltak is, nem is a társadalmi tevékenység (az Olvasó népert mozgalom legkülönfélébb ügyeinek szervezése, a lótság-futás könyvtárakba, művelődési házakba) vont be engem abba az áramba, amelybe egyébként nemigen tudtam volna bejutni. Ez az áram abból a törekvésünkből jött létre, hogy megváltoztassuk a művelődésügy helyzetét hazánkban... Ennek a mozgalomnak, ezeknek a változásoknak a szolgálatában segédnek érzem magam. S ha én nem látom el ezt a szolgálatot, aligha fogja ezt valaki ellátni helyettem. Ezért veszek én részt a közművelődési munkában... e nélkül a társadalmi tevékenység nélkül mint író, jóval szegényebb lennék."

Nemcsak közéleti és írói munkásságát ismerjük jól, hanem Szabolcs-Szatmár megyei kötődéseit is. Gyakran beszélt róla, nyilatkozott a nyíregyházi rádiónak, megírta Horváth Gabriellának, a Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár igazgatójának és írásaiban is vannak utalások.

Szülőhelye Nyíregyháza, de véletlenül lett nyíregyházi születésű. Itt látta meg a napvilágot 1926 januárjában. Szülei Hajdúdorogon éltek. Édesapja gazdatiszt volt Nagy Móric földesúr birtokán, vagyonos polgáremberré küzdötte fel magát. „ ... magam körül, közvetlen környezetemben nem nyomorúságot láttam — írta utolsó könyvében —, hanem sokkal inkább gazdagodást, jómódot, persze azon a szinten, amit ez Bihar megye egyik falujában jelenthetett." A szülés idejére költöztek a közelebbi városba, Nyíregyházára. A Honvéd utcában béreltek szobát, nem messze a kórháztól. Amikor Zoltán megszületett, visszaköltöztek a tanyára.

Egyéves korában Álmosdra költöznek, mert apját a földesúr ide helyezi át. A debreceni piarista gimnáziumban tanul, itt érettségizik 1944-ben.

Következő találkozása Nyíregyházával tartósabbnak bizonyult. 1944 októberében leventetársaival együtt lövészárokásásra vezényelték. Félve az elhurcolástól és a pusztulástól, hárman Debrecenből kerékpárral Nyíregyházára szöktek. Barátai továbbálltak, ő a városban maradt, unokanővére vőlegényének szüleinél, Kalocsai Imrééknél. Itt ismerkedett meg Kalocsai Marikával, későbbi feleségével. 1949 márciusában házasságot kötöttek.

Nyíregyházán érte meg a háború befejezését. A „Hídon” című elbeszélésében megörökítette a szovjet katonákkal való első találkozását. A korai nyírségi élmények megjelentek más novelláiban is (Egy ítélet, Arcok, képek, gondolatok stb.). Később az

„Azon az őszön" című elbeszélésében művészileg hitelesebben újra megformálta az akkori élményeket. A házasságkötés után elköltöztek Nyíregyházáról.

Bár zeneszerzőnek készült, zeneakadémiára járt, s a Psalmus és a Hány diákkorában olyan ízlésformáló hatással volt rá, mint kevés más művészi alkotás, falta nagyanyja jóízű erdélyi szavait is. Tőle hallott Árgyélus királyfiról és Petőfiről, az üveghegyekkel körbezárt tündérországról és a magyar szabadságharcról. 1948 őszén Karcagon malomban dolgozott, amikor levelet írt és novellát küldött az atyai jó barát Szabó Pálnak, aki így válaszolt: „... leveled jobb novella, mint a novellád... Azt az ízt és színt vidd novelládba, ami leveledben van!" Bírált, hitet, önbizalmat adott neki, biztatta. Olyan segítséget kapott a szárnyait bontogató író az induláshoz, melyet később ő is oly gyakran adott a pályakezdőknek.

Az ötvenes években gondot jelentett hazánkban az irodalmi utánpótlás biztosítása. Fábián Zoltán a derékhad második hullámával került a magyar irodalomba Fekete Gyula, Gergely Mihály, Gera György, Mocsár Gábor, Molnár Géza és mások társaságában. Első novellái az Új Hangban, a Csillagban és az Irodalmi Újságban jelentek meg. Kapcsolódott a népi irodalom, a XX. századi magyar próza móríci hagyományaihoz. Igyekezett szeretett mesterétől, Szabó Páltól témában és hangban is elkülönülni, kereste írói egyéniségét.

Köteteit kedvezően fogadták. 1952-ben jelent meg az „Új utak" című elbeszélés gyűjteménye, 1956-ban a „Hegedűszó". Már ekkor

jelentkeznek azok a tematikai és ábrázolási sajátosságok, amelyek alkotásait később is jellemzik. Írásainak központi problémája a jelen, a mindennapok világa. Bírálói felhívták a figyelmet szerkesztőkészségére, formai igényességére, sokoldalúságára, képalkotó tehetségére — szóltak a kidolgozás döccenőiről is. Az Új utakért József Attila-díjban részesítették, még a megjelenés évében.

Harmadik könyvében (íme, Európa, 1958) esszéregény formában dolgozza fel utazási tapasztalatait. „Visszafogott lírával, írónjára hajló, légies áttetsző mondatokban — értelmiségi sorsokról, utazási élményekről, a férfi és nő kapcsolat változásairól beszélt. Könnyedén, szinte csak érintve a problémákat...” — írja róla Czine Mihály. Ebben a kötetben sajátabb hangra talált. Mintha előkészítette volna a huszonhárom évvel később megjelenő „Mesterek és kapcsolatok” című könyvét.

1961-ben adták ki az „Ítélet” és a „Három kiáltás” című kisregényét. Az utóbbit 22 rövid történet társaságában. Tükrözik szerzőjük művészi fejlődését, aki már biztosabb kézzel ragadja meg a drámai lehetőséget magába foglaló szituációkat. Nem részletez, a „drámára” koncentrál. Erőssége az ember belső világának ábrázolása, de már az első bírálók is észrevették, hogy olykor a „pszichologizmus veszélyzónájába” sodródik. A kötet legsikerültebb elbeszélésében (Első kakasszóig) a mély gondolati tartalom és az ábrázolási eszközök egységével megteremtette azt a harmóniát, ami novellái egy részében hiányzik.

A „Három kiáltás” című kisregénye a Tanácsköztársaság utolsó óráiban játszódik, Rényi Tamás Déltől hajnalig címmel filmet készített belőle, melyet két héttel a bemutató után levettek a műsorról. Pár hónap múlva a Szovjetunió megvásárolta, és ötven kópiával vetítette. A forgatókönyv 1965-ben néhány régi és új novellával együtt megjelent.

Darvas József betegsége miatt nem mehetett el a film bemutatójára, levélben mentette ki magát „ ... Néhányan, akik látták, beszéltek nekem róla, írók, kritikusok is. Ezekből a véleményekből eléggé zavaros kép alakult ki bennem, mert a dicséretes és az elmarasztalások nagyon keveredtek. Csak egy volt mindenkinél egyöntetűbb: a regényedet mindenki a film fölé emelte ...”

Aztán hosszú időn át nem olvashattunk új könyvet tollából. 1977-ben jelentkezett „A vízipálma” című kötettel, mely egy kisregényt és tizennégy novellát tartalmaz. A „Faggatás nélkül” című kisregénye az ötvenes években játszódik. A főhős Varju Elek alakjában egy nemkívánatos embertípust rajzol meg. Novellái témaválasztásban, hangnemben és megformálásban folytatják a korábban megteremtett hagyományokat, az emberi helytállás változatait mutatják be.

Életében megjelent utolsó kötete a „Mesterek és kapcsolatok” (1982). A tizennyolc különböző írást — tanulmányokat, vallomásokat — tartalmazó könyvet Békéscsabán, az Új Auróra gondozásában adták ki. Irodalommal és zenével foglalkozik.

Az Írószövetség titkáráként olyan információkkal, ismeretekkel rendelkezett mestereiről — Szabó Pálról, Veres Péterről, Darvas Józsefről —, amelyek nélkül a róluk kialakított kép szegényebb lenne. Meggyőző erővel érzékelteti alkotói vívódását, melyet — kezdő író korában — választott mesterének, Szabó Pálnak a bűvköréből való kikerülés jelentett számára. Veres Péterre két, egymástól távoli, szép történettel emlékezik. A három részből álló Darvas-portré emberközelbe hozza a főnököt, az író-t. Megkapó a szabolcsi útjukat és a kisleányai író-olvasó találkozót bemutató leírás. Képet kapunk a vidék szellemi életéről.

1965 decemberében Darvas Józseffel, Bihari Sándorral Jakab Ernő kíséretében Tiszaeszlárra és Kisleányára utaztak író-olvasó találkozóra. Az ott szerzett tapasztalatok alapján fogalmazta meg: „... ismét rá kellett ébrednünk az írott szó félelmetes erejére, emberformáló hatására”. Hazafelé utazva erről beszélgettek, és arról, hogy nemcsak maga az írás fontos, hanem az is: kinek, mikor, hogyan kerül a kezébe. „Messze voltunk akkor még az Olvasó népért mozgalomtól, nagyon messze! Négy évvel később indult meg. Nagy a gyanúm azonban, sőt: biztos sejtelem, ez az élmény is serkentette Darvas Józsefet arra, hogy neki lásson a mozgalom megszervezésének” írja a portréban.

Veselemzéssel ráébreszt bennünket Simon István költészetének „titkára”. Megrajzolja két művészünk portréját, Kőmíves Sándorét és Bihari Józsefét. „Visszaemlékezik” Petőfire, Adyra, József Attilára, megemlékezik Karnarosz Thémosz görög íróról és a bolgár Vapcarov

költészetéről. A Közös ars poetica című írása válasz azoknak, akik „Üzen a nyolcadik bolygó”, az „Ellentmondások bolygója”, az „Astor” című, Kulin György csillagászprofesszorral írt tudományos-fantasztikus regényeiket „cukrozott ismeretterjesztésnek” tartják. A sci-fi műfajt is önkifejezésnek tartotta, melynek „van egy különleges hajtóereje, a tudományos ismeretek átadásának igénye”.

A zene iránti rajongása már látható volt első novelláiban. Nyelvi eszközeiben, mondatvezetésében felhasználta a Zeneakadémián tanult zenei ismereteket. Utolsó kötetében szakszerű „értekezést” ír az első Liszt-élményeiről, ritmuselméleti kérdésekről, Kodály műveinek birtokba vételéről, Bartók munkásságának jellemzőiről.

A három évtizedes írói, irodalomszervezői, irodalomelmélet-irányítói munka során nemcsak önálló kötetekkel jelentkezett. Sokat publikált folyóiratokban, szerepelt különböző prózai antológiákban. Próbálkozott a drámaírás területén is. Az állandó társulatú Móricz Zsigmond Színház 1981. évi drámapályázatára ő is küldött pályamunkát (A nagyfolyónál). A Dél-Amerikában magyar kolóniában játszódó darab eddig nem került színpadra. Bírálói nem voltak túlzottan jó véleménnyel róla. Az Auróra szerkesztősége az író halála után a folyóirat 1983. évi harmadik számában megjelentette a két felvonásból, öt képből álló színművet. Tervei között szerepelt nagy regény megírása, nyugdíjazása után készült rá — talán Nyíregyházán —, de a tragikus halál az alkotómunka kiteljesedését megakadályozta.

Ha hasznosnak ítélte egy ügyet, nem ismert fáradságot. Nemcsak hivatalból, közösségi magatartásából és természetéből adódóan is járta a megyéket, állt országos mozgalmak élén. Munkássága összekapcsolódott az Olvasó népert mozgalommal. Nem kis része volt abban, hogy hivatalok, intézmények, kulturális szervezetek kezdeti tartózkodása változott, támogatói lettek a mozgalomnak. Létrejött a győri Radnóti költői biennále, a tokaji írótábor stb.

Az Olvasó népert mozgalom első országos tanácskozását 1973-ban — Fábíán Zoltán kezdeményezésére — Nyíregyházán tartották. A rendezvény része volt annak a koncepciónak — írja —, melyet Darvassal alakítottak ki: „Ott rendezzünk közösen szervezett vitákat, ahol nemcsak szívesen adnak helyet, hanem ahol megfelelő szellemi kapacitás van, tehát a vita tartalmához, lendületéhez is tud adni valami fontosat, nélkülözhetetlent a *genius loci*”. A vitaindítót Darvas József tartotta, de a fő szervező Fábíán Zoltán volt.

1978-ban a második konferencián Budapesten az előterjesztést is Ő tartotta. Az előadás szövege, Darvaséval együtt, megjelent az Olvasó nép című folyóirat 1983. évi őszi számában, de a Gárdonyiban rendezett harmadik konferencián már ő sem lehetett ott. Darvas József, Lengyel József, Erdei Ferenc, Jánossy Lajos, Veres Péter után a mozgalom újabb jelentős alakja dőlt ki a sorból.

Szerepe volt a Kincskereső című folyóirat létrehozásában. Nemcsak az anyagi támogatás és az engedélyek megszerzésében segített, hanem a lap arculatának alakításában is. Járt az országot, látogatta a vidéki írócsoportokat, könyvtárakat, tárgyalt a megyék

vezetőivel. Nem volt olyan nap — mondja Szabó Éva -, hogy 8-10 íróbarátja, kollégája, fiatal írók ne keresték volna: „Olyan légkört, olyan kohéziót tudott teremteni maga körül, hogy aki elkeseredve jött hozzá, az is jobb kedvvel, bizakodva ment el tőle. Mindig volt terve, tudott lelkesedni és a naponta adódó problémákat, nehézségeket tudta hogyan kell elhárítani, az akadályokat legyőzni. Ha kellett, perlekedett, vitatkozott szenvedélyesen az igazáért, nem egyszer indulatosan is kifakadt, főleg, ha nem voltak hozzá őszinték, vagy igazságtalanul ítélték meg munkásságát”.

„Megnyitott, kibékített, beindított, alakított, kezdeményezett — keze nyomát ott találjuk Magyarország még mindig Budapest-centrikus kulturális és irodalmi térképének számos, eladdigi fehér foltján. Ha valamit tanulhattunk tőle mi, az irodalmi élet kisinasai, akkor leginkább azt, semmi mellett ne menjünk el, figyeljünk oda minden értékre. Fábián Zoltán nem tudott kézlegyintéssel, beletörődő közönnyel továbbállni gondokkal küszködő, támaszra váró pályatársak vagy pályakezdő fiatal kollégája mellett” — írta róla Földeák Iván.

Irodalmi kapcsolatai Nyíregyházával és a megyével 1953-ban kezdődtek, amikor kinevezték az Írószövetség szervező titkárának. „Első jelentősebb tettem az volt, hogy elősegítettem Nyíregyházán az írócsoport megalakulását; akkor is a debreceniekhez kapcsolva, hisz abban az időben egyetlen írószövetségi tag sem élt Nyíregyházán és a megyében. Kik Debrecenbe — Bényei, Boda —, kik Budapestre — Képes, Rákos, Czine stb. — húzódtak el. Az első

titkára a csoportnak — legjobb emlékezetem szerint — Barota Mihály volt, aki akkor a megyei lapnál a kulturális rovatot vezette" — írta Horváth Gabriellának.

Az 50-es évek közepén ismerkedett meg Ratkó Józseffel, aki a Kossuth Lajos Gimnáziumba járt. Az első verseit ő segítette megjelenéshez. „... a városháza sarkánál, a járdaszélen ácsorogva, olvastam egy nagy alakú kockás füzetbe írott verseit. Nem akarta kiadni kezéből a füzetet, így nem volt más: álltunk ott a csípős szélben, lábunkat fázósan váltogatva, ő dűnnyögve mondta verseit, én meg hosszú cingár karja fölött a füzetre sandítva, próbáltam el is olvasni. Később aztán kaptam is tőle néhány verset, melyet sikerült megjelentetéshez segítenem" — emlékezett vissza.

Ratkó a portré készítése közben fölhevített telefonon. Amikor megtudta, min fáradozom, azt mondta: írd meg, hogy Fábián Zoli nagy egyéniség volt, mindenkinek segített! Olyan szeretettel beszélt róla, mint Nagy Lászlóról szokott.

Az 50-es évek közepétől kezdve minden szabolcsi pályakezdő, megjelenési gondokkal küzdő írónak, írójelöltnek igyekezett segíteni. Amikor szünetelt írószövetségi megbízatása, író-olvasó találkozók résztvevőjeként akkor is gyakran járt Szabolcs-Szatmárba. „A hatvanas évek elejétől — Bory Zsolt buzgólkodása révén — különösen megszorodtak a megyei könyvtár szervezésében az ilyenfajta rendezvények, s Fábián Zoltán egyik leggyakoribb és legkedveltebb résztvevője volt mindig ezeknek a találkozóknak" — mondja Katona Béla.

1977-ben — az induló fiatalok felkutatására és felkarolására újból Fábián Zoltán kezdeményezésére alakult meg a Kelet-magyarországi Írócsoport Szabolcs-Szatmár megyei Tagozata. „Bevallom, akkor titkárságunk elég nehezen fogadta el, nem lévén precedens. Ezért szerveztem (többek között) ugyanakkor Békéscsabán is másik tagozatot, s kezdtem el Somogyban Kaposvárott is hasonlót szervezni; ha precedens kell: legyen mindjárt kettő-három” — írta levelében.

Titkári kapcsolatait felhasználva segítette kiadványok, antológiák megjelentetését. „Igy volt ez Bory Zsolt ... a Ratkó-bibliográfia, a Barota-kötetnél, de így volt a „Találkozás Bereggel” című antológiánál is. Jelentős vállalkozása volt Móricz Zsigmond színművészetének nyíregyházi vitája, a Móricz-műfordítók nyíregyházi találkozója. Részt vett a tivadari olvasótábor munkájában. Segítette Antal Miklós, Badak Gyula és mások alkotói kibontakozását.

Legkedvesebb vállalkozásainak egyike volt a tiszaszaikai „Váci Mihály” vers- és prózamondó versenye. Minden évben ott volt a rendezvényeken. Védnökséget vállalt, bíráló bizottsági munkát végzett, előadásokat tartott. Az utolsó években azon töprengett, hogyan lehetne nemzetközivé tenni. A határontúliakat akarta bekapcsolni. Íróbarátokat szerzett a megyének, megromlott kapcsolatokat állított helyre.

1981 júniusában a megyei könyvtár vitát rendezett a „Mesterek és kapcsolatok” című könyvének szabolcsi vonatkozású részleteiről. A rendezvényen az író is részt vett. Elmondta, szeretné írói terveit

megvalósítani, s ehhez a szülőváros jó terep lenne. Feleségével, Marikával tervezték, hosszabb időre eljönnek Nyíregyházára, és itt fognak dolgozni. Nem valósulhattak meg a tervek, mert közbeszólt az értelmetlen halál ...

Beregbe mindig hazatért. „A beregi zug földje, népe hajszálgököreim táplálója” — írta a naményi könyvtár vendégkönyvébe. „Mi köt ide bennünket? A táj szépsége? Ez is. Népének szívszorító történelme, amely a magyarság sorsának egész történelmét példázza? Ez is. Az itt élő barátok szeretete, újból és újból felcsendülő hívó szava? Mindenekelőtt ez. Történelemnek, tájnak egyaránt a ma élők, az adott helyen helytállók adják meg varázsát, megtartó erejét. Ezért járok én ide szüntelenül vissza.” Mindig fel kell fedezni valami újat a legismertebb, legkedvesebb vidéken is — mondta. „Számomra Bereg az a táj, amely újra és újra megteremti ennek — a felismerés örömének — a lehetőségét.”

A vásárosnaményi könyvtár az író nevének felvételére készül. Antal Miklós megtette az első lépéseket. A földszinti kisterem polcain ott sorakoznak az író tulajdonát képező dedikált könyvek: Bárány Tamás, Berkesi András, Cseres Tibor, Csanády János, Dobozy Imre, Fekete Gyula, Féja Géza, Fodor András, Gyurkovics Tibor, Hatvani Dániel, Illés Endre, Jobbágy Károly, Páskándi Géza, Ratkó József, Simon István, Szakonyi Károly, Veress Miklós, Vészi Endre és mások ajánlásával, aláírásával.

(Beregi Találkozások. Szerkesztette Mező András. Vásárosnamény, 1986.)

„Berendezni a világot”

Bozók István színházalapító

Fiatal koromban, baráti társaságban jó versmondónak és prózamondónak tartottak, de nem készültem színésznek. Amikor eljött az Ideje, és válaszút elé kerültem, próba szerencse alapon jelentkeztem a főiskolára. Felvettek, rövid időn belül tandíjmentes, majd ösztöndíjas lettem: Galamb Sándor, Pünkösti Andor, Kispéter Miklós, Ascher Oszkár, Boray Lajos, Lehotai Árpád és Utassy Gizi voltak a tanáram.

Mint kezdő színész a Madách Színházban karakterfigurákban indultam. Játszottam Láertést, szerepeltem Moliére-darabban, közönségsikerem volt az 1943-ban betiltott "Jelzőtűz"-ben.

Negyvennégyben bejöttek a németek, gyakorlatilag megszüntették a színházat, mert baloldali színház volt. Ezután újjáalakult, de már jobboldali vezetéssel. Egy antiszemita darabot tűztek műsorra. Nem vállaltam szerepet. Ezek után más színházban sem kaptam szerződést. Egy hadiüzemben helyezkedtem el, feleségem segítségével átvészeltén a háború nehéz időszakát, katonaszökevényként menekültem, de részt vettem mások mentésében is.

Amikor újra indult az élet, az Urániában mozielőadások előtt és a szünetekben szavaltuk az új világ verseit. Már kezdő színész koromban jártam Bárdos Artúrhoz, akinek színiiskolája volt. Az ő vezetésével a rendezéssel és színházzal kapcsolatos kérdésekkel

ismerkedtem. Mesteremhez baráti kötődésfélét is éreztem, ezért a belvárosi színházhoz szerződtem. Nem úgy indult az élet, ahogy ígérkezett, átmentem a Vígszínházhoz. Ott szép szerepeket kaptam.

1946-ban Major Tamás szerződtetett a Nemzeti Színházhoz. Abban az időben ez volt a leghaladóbb, legjobb színház. Fiatal társulatnak, azt hiszem számottevő tagja voltam.

Az államosítást követő években megbíztak a miskolci Nemzeti Színház vezetésével. Akkor nem gondoltam arra, hogy mint igazgató vegyek kézbe egy színházat. Maga a rendezés érdekelt, de még "csak" színész voltam. A színész munkája pedig más jellegű. Nem akartam vállalni a feladatot, de mentem, megpróbáltam helytállni. Azt hiszem sikerült is.

Egy, az akkori időben mai, modern, színes színházat akartam. Abból indultam ki, hogy az ott levő társulat és az újonnan jöttek alkalmasak egy lendületes, a szó valódi értelmében könnyed, de nem könnyű munkára. Az emberábrázolást megfelelő hűséggel követő, lényegesen mozgalmasabb, frissebb, üdébb színházat, színes stílust igyekeztem kialakítani.

Igazgató, főrendező, színész voltam. A vidéki színházak akkor többnyire a pesti előadásokat másolták. Amikor kézbe vettem a miskolci színházat, igyekeztem ezt fokozatosan megszüntetni. A színháznak sok eredeti bemutatója volt: Pettyes, Harminc ezüstpénz, Ukrajna sztyeppén, Gimnazisták, Amerika hangja, Szibériai rapszódia stb., vagy például a Csárdáskirálynőt is egy évvel

a pestiek előtt játszottuk. Kialakult egy önálló alkotási modor. A miskolci jól helyezett, értékelt színház lett.

Ötvennégyben visszatértem a Madách Színházhoz, főrendezőnek. Horvaival, Pártossal jól együttműködtünk. Később jött Vámos, még később Ádám. Az akkori Madáchnak másfajta modora volt, mint a miskolci színháznak, de gyökerei találkoztak azzal, amit én akartam, elképzeléseim megvalósíthatóak voltak. Amit ott rendeztem (Nóra, Egy pohár víz, Éjjeli menedékhely, Sosem lehet tudni) azt hiszem emlékezetes előadások maradtak.

Ez után néhány évet arra használta fel, hogy szétnézzek, tájékozódjak a világban. Franciaországban, Belgiumban filmeztem, filmiskolában színészmesterséget tanítottam.

1963-bar a győri Kisfaludy Színházhoz mentem rendezőnek, majd a Petőfi Színház főrendezője lettem. A következő évben megkezdtek a színház átépítését, a társulat gyakorlatilag feloszlott, a szegedi Nemzeti Színházhoz kerültem, művészeti vezetőnek. Úgy gondoltam, átformáljuk az együttest, és egy modern színházat csinálunk, a lehetőségeknek és az általam elképzelteknek megfelelően. Jó néhány előadásban sikerült is, de a munka, a fejlődés nem volt egyenletes. Túlságosan is tiszteltem egyes kollégák törekvéseit. Néhány magas szintű előadás így is született az ott eltöltött öt év alatt: Nyár és füst, Trisztán, Bánk bán, Rozsdatemető.

A hatvanas évek második felében kialakult egy olyan szemlélete a színháznak, amely a megújulás, az új, a modern jegyében állt, de

valójában tévút volt. Én nem vállaltam ezt az utat. Nem hittem abban, hogy amatőrökkel meg lehet újítani a színházat.

69-ben az Irodalmi Színpadnál Szendrő Ferencsel egy igazán irodalmi Színház létrehozása volt a feladatunk. Amikor odakerültem, már kiépült a társulat. Színészként vettem részt a munkában. Sikeres műsorok születtek: Budapest-élműsor, József Attila-műsor, Karinthy-műsor stb. Aztán. aztán jobbnak láttam, ha felmentésemet kérem.

Meghívtak Kecskemétre, először vendének. Rendeztem egy operettet, aztán egyéves szerződést ajánlottak. Elfogadtam.

Ezután két évig szabadúszó voltam, majd a pécsi Nemzeti Színháznál színész. A második év végén kaptam a kérdést: elvállalnám-e a Mórícz Zsigmond Színház megszervezését és elindítását Nyíregyházán. Úgy gondolom, ez szép feladat, és igent mondtam.

Az a pici mag, ami itt volt, nem nevezhető színháznak. A művészi és a műszaki gárdát szinte a semmiből kellett megteremteni.

Két év után a leglényegesebb: sikerült létrehozni a színházat, a társulat a közönség lelkesedésével, szeretetével találkozott. Az első évi és az azt megelőző munka igazi értéke az volt, hogy a közönség befogadta és megszerette a művészeket. Társulatunk helyett kapott a magyar színházak sorában. A bemutatott darabok csiszoltabbak lettek, nagyobb gyakorlattal kerültek a közönség elé. Egy-két kivételtől eltekintve minden művész jelentős lépést tett előre.

Az első évadban 201 helyi és 67 tájelőadást tartottunk. A Csongor és Tünde ötvenöt, az Úri muri ötven, az Ez aztán szerelem negyvenkét előadást ért meg. A Vörösmarty-művet a Tháliában is bemutattuk, az "Ez aztán szerelem"-mel felléptünk Leninvárosban, Debrecenben, Szolnokon. Leninvárosban bemutattuk az "Úri muri"-t is. A "Búbos vitéz"-ről a televízió is készített felvételt. A következő évadban 213 helyi előadás, 64 tájelőadás szerepelt a programban. A színház kezdeti lendülete a második évadra is megmaradt, sok művészünk vívta ki a közönség elismerését. Feladatunk most sem más, mint korábban volt: építeni a modern, mai szellemű magyar színházat. Bízom abban, hogy a megkezdett úton a kellő eredményességgel fogunk haladni...

Hogy a pályafutásom során sok intrikus szerepet játszottam? Akik a szerepet osztják, gyakran indulnak ki a külsőségekből. Az első pillanatban adott volt, hogy Rómeót nem én fogom alakítani. Ha az intrikus fogalmát a maga klasszikus értelmében nézem, akkor nem azt jelenti, hogy gonosz, hanem azt, hogy a cselekvő, az aktív, aki a dolgokat bonyolítja. Úgy látszik, volt bennem egy ilyenfajta – főleg színpadon kibontakozó – jelleg, mert kezdő koromtól sok ilyen szerepet is alakítottam, olyan szerepeket is, amelyek egyáltalán nem intrikus figurák. Játszottam Hamletet is. A közönség részéről ellenérzést soha ne éreztem, a közönség mindig jött velem. Az intrikus szerepben bizonyos képesség kibomlik (tesznek, cselekszenek a szereplők), alakítása általában bonyolultabb feladat.

Mint igazgató, vigyáztam, ne játsszak túl sokat, színészeimet játszottam.

Hogy mi a véleményem a kritikáról? A kritika akár jó, akár rossz, mindig segít. Valamiről mindig tájékoztat. Persze szeretném, ha a kritikusok minden este az egyedi valóságot néznék, és a szerint ítélnének, előítélet nélkül...

Ars poeticám? Próbáltam már süvölvény koromban megfogalmazni. Odáig jutottam el, hogy az ember... az ember a jövő. Aztán nagy sok szép, hangzatos, gondolat született ebből. S egyszer csak szíven ütött valami, illetve valaki: Koós Károly volt. Megkérdezték, mi az ő ars poeticája? Nagyon egyszerűen annyit mondott: berendezni a világot. Ezt én is magaménak vallhatom. Ahogy ma az ember önmagával, társaival, közösségeivel, az őt körülvevő világgal bánik, az katasztrofális. Ha van ars poeticám, akkor mindenképpen ez. Rádöbbsenteni az embereket, amennyire lehetséges, életük berendezésének módjára, szempontjaira, az emberi lét tartalmára. Felhívni a figyelmet arra, ami a létet biztosítja, a színház lehetőségeivel, eszközeivel, mert számomra ez a lehetőség és feladat jutott.

(Napjaink XXI/1981. 9. szeptember)

Milyen színházra van szüksége Nyíregyházának? – tették fel 1981-ben a kérdést. Az Ablonczay Lászlóval folytatott beszélgetésben *(Film, Színház, Muzsika 1981. január)* a

színházigazgató így nyilatkozott: „Nem más a mi feladatunk, mint másfél százada a nemzeti színjátszásnak; élő magyar nyelven a magyar és a világ drámairodalmának legjobbjait szolgálni. S a színház nem mondhat le a művelés feladatáról. Realista színház az, amire itt szükség van. Ami nem jelenti azt, hogy csak Shakespeare-t, Gorkijt, Móriczt játszunk. A Szabolcs Szatmári Szemlében így fogalmaz: „...tükröt tartson a természetnek. Hogy felmutassa a kor, a társadalom és benne az egyén képét, erényeivel, hibáival, helyes vagy helytelen választásaival, jótetteivel és bűneivel együtt. Hogy az ember sorsával, jellemével, esendőségével megríkassa vagy megnevettesse, aszerint, hogy tragikus vagy éppen tragikomikus játékban mutatja fel önnön képét...”

1981. október 17 nevezetes nap: akkor tartotta első előadását az ország huszonhatodik színháza, a Móricz Zsigmond Színház. Volt színházi élet korábban is, az országrész népe jelentős áldozatokat hozott a színjátszás feltételeinek megteremtéséért, de állandó társulata csak ekkor lett a megyének. Egy ország bábáskodott az észak-tiszántúli társulatért.

Ma mindenki természetesnek tartja a Nyírségben: van teátrum, az északkeleti országrész embere is rendszeresen jár színházba. A regionális indíttatású, saját közönséggel rendelkező színház jó műhelye lett a magyar színházi életnek.

(Napjaink, XXII/1983. 8. augusztus)

„A világ közepe”

Hegedűs D. Géza színművész

A hírhős város pedagógiai intézetének szobái csendesek. A folyosókon alig-alig találkozunk néptáncosokkal. A szegedi szabadtéri játékok közreműködő művészei pihenéssel készülnek a következő fellépésre. Előző este a Dóm téri színpadon nagy sikerrel mutatták be Daróczi Bárdos Tamás zeneszerző és Novák Ferenc koreográfus „Hegyen-völgyön lakodalom” című kétrészes táncjátékát. Most úgy tűnik, csak egy legény van talpon a vidéken, a násznagy szerepét alakító Hegedűs D. Géza, a Vígszínház művésze, aki a szobájába kísért bennünket.

Sajnos a néptánc eddig kimaradt az életemből. Nem ismertem a kultúrának ezt a szféráját. Amikor a Kőműves Kelemen játszottak a Pesti Színházban, a darab koreográfusával, Novák Ferencsel közeli barátságba kerültem. A néptáncot — az ő közreműködésével — itt, Szegeden ismertem meg. Én vagyok a táncjáték összekötője, narrátora. Táncosi feladatokat is teljesítek. Be kell állnom a karba, énekelni, táncolni.

A Színművészeti Főiskolán arra törekszenek, hogy univerzális embereket képezzenek. Valamilyen szintre minden területen eljut minden főiskolás. Alapvetően prózai színész vagyok. A Vígszínház is prózai színház, de minden évben bemutat zenés darabot is.

Hegedűs D. Gézának nem ismeretlen a szabadtéri színpadok világa. Gyulán, Egerben és Szegeden szerepelt többször is. Most is

láthatta a közönség Madách Imre drámáját, „Az ember tragédiájá”-t a szegedi Dóm színpadon. 1976-ban Szinetár Miklós rendezésében három fiatal művész, Hegedűs D. Géza (Ádám), Lukács Sándor (Lucifer), és Bánsági Ildikó (Éva) főszereplésével volt műsoron. A kritika elismerően szólt a teljesítményekről, a pályakezdő Hegedűs D. Gézáról is.

Amikor a szülőföldre, Szabolcs-Szatmárra terelődik a szó, az addig csendben pihenő édesapja, Hegedűs Dezső nyugalmazott gimnáziumigazgató is felélénkül. Eredményes nevelőmunkájuk bizonyítéka és a szülőföldre való kötődés szép példája fiuknak a Film, Színház, Muzsikában néhány hete megjelent „A világ közepe Ibrány” című írása.

„Ibrány: az Édesanyám, az Édesapám, a testvéreim. Az első szó, az első lépés. Fű, fa, virág, föld, víz, ég. És sok-sok ember ... Tóth Lajos bácsi ... Márk-Papó... Szilágyi Piri néni. No és a Templomszeg: Ibrány paradicsomi szeglete. Egy templom mögött rejtőzködő kis utcácska, egy domb tetején. Itt ismeretlen volt az elidegenedés . . Itt bókolt nekem az állatok sokasága: a gyönyörű lovak, a mindig szomorú tehenek, az örökké éhes disznók, s az aprójóságok ezer hangon követelődző hada. Láttam és átéltem a paraszti munka minden szépségét, s nyűgét...Neveltek emberek, tanított a természet... Aztán jött az iskola. Ajándéku adta a betűket, a könyvet Szakács Béla bácsi, kedves öreg tanítóm segítségével. Olvashattam kedvemre a tujafák ölelte rejtkehelyemen Odüsszeusz,

Romolusz és Rémusz, Bornemissza Gergely, Kinizsi Pál, Hunyadi és Dózsa zúgó harangok kíséretében váltak hőseimmé."

Gyakran visszatér az elbocsátó szülőföldre. Az ibrányi földosztó szobor avatásán Sántha Ferenc földosztásról szóló elbeszélését olvasta fel. Keresték Nyíregyházáról színházügyben is.

Évenként háromszor-négyszer hazamegyek. Az Ibrányhoz fűző kötelék elszakíthatatlan. Magva mindannak, ami bennem a világ. Egyszer felléptem Nyíregyházán is. A Nagy László grafikai kiállításon Nagy László-verseket mondtam. Járt nálam egyszer az ottani színházigazgató. Kért, vállaljak szerepet az évad egyik darabjában. Egy szerepre szívesen lemennék.

Pestről milyen a Móricz Zsigmond Színház?

Egy színház kiépítése komoly teljesítmény. Szerintem hét év szükséges egy igazi profillal rendelkező társulat kialakításához. Sajnos nyíregyházi darabot nem láttam. De sok jót hallottam Kapás Dezsőtől, aki rendezett Nyíregyházán, Kovács Gyulától és Téri Sándortól, akik a főiskolán osztálytársaim voltak. Elismeréssel szólt az ottani munkáról Illés Jenő is.

Hogy érzed magad a Vígszínházban?

Jól. Az ország egyik legfiatalabb és legtehetségesebb társulatának vagyok tagja. Lukács Sándor, Tahi Tóth László, Vlaszlay István, Tordi Géza, Koncz Gábor, Kutvölgyi Erzsébet, Halász Judit, Béres Ilona, Szegedi Erika kitűnő művészek. Nem is beszélve az idősebbekről. És mindenkit fel sem soroltam. Van egy jófajta versenyszellem közöttünk. Rendszeresen nézzük egymás előadásait.

Hozzánőttem a színházhoz. Az ember megold egy feladatot, túllép rajta, várja a következőt.

Hegedűs D. Géza gyermekkorában nem készült színésznek, építészmérnök szeretett volna lenni.

A debreceni gépipari technikumban, ahová jártam, hamar kiderült a magam számára, hogy a műszaki világhoz nincs közöm. Akkor fedeztem fel a mai magyar irodalmat. Különösen Juhász Ferenc és Nagy László költészete hatott rám. Verseket írtam, színházba jártam. Humán érdeklődésemet tanárain is észrevették. Amikor eljött az ideje, két helyre adtam be a továbbtanulási jelentkezésemet. A színművészeti főiskolára és a műszaki egyetemre. Egyből felvették a színművészetire. A műszakin nem tett felvételi vizsgát.

Mérhetetlenül boldog vagyok, hogy azt csinálom, amit szeretek. Még akkor is, ha vannak mostohább pillanatai is az életnek. Debrecenben, a kollégiumban 350-en laktunk együtt. Katonás fegyelem volt, amit nehéz volt megszokni. Ezt a fegyelmet váltotta fel a pesti Vas utcai kollégium felnőtt világ. Ibrány után nehéz volt a debreceni beilleszkedés, a fővárosban a városi forgatag, a folyton rohanás okozott gondot.

Tanáraid?

Horvai István és Kapás Dezső megtanította a mesterség alapjait. Önismeretre neveltek bennünket. Az ember vállalja fel magát olyannak, amilyen.

Ezt fontosnak tartod?

Igen. Ahogy Oidipusz mondja: „Az vagyok, aki vagyok, úgyse lehetek más, miért féljek hát megtudni, hogy ki vagyok.”

Az igazi munka a főiskola elvégzése után kezdődött. Szinte berobbant a színházi életbe. Népszerűsége állandóan nőtt.

A második évtől gyakoroltam a Vígszínháznál. Nagy dolog volt, hogy egy színpadon szólalhattam meg Páger Antallal, Somogyvári Rudolffal, Tomanek Nándorral, Mádi Szabó Gáborral. Ezek az idők fontosak voltak számomra. Láttam, ők hogyan csinálják. Harmadéves koromban szerepeltem a Harmincévesek vagyunk dokumentum musicalben. Előadás után odajött hozzám Várkonyi Zoltán és azt mondta: érezd úgy, hogy a Vígszínház tagja vagy. Amikor végeztem, leszerződtek. Most fejeztem be a kilencedik évadot.

Szerepek? Az ifjú Werther szenvedései, Jó estét nyár, Hamburg hercege, Kaligula helytartója, Protestánsok, Vak Béla, Kőműves Kelemen... évadonként átlagosan három-négy darab. Az értelmiségi származású művész biztosan mozog a munkásszerepekben is. Egy szerep megformálásában nem számít, hogy ki milyen származású. Minden szerepnek van „igazsága”, azt kell felmutatni.

Milyen színház melletti elfoglaltságaid vannak most?

Molière „Nők iskolája” című művének televíziós feldolgozásában veszek részt. Két tévéfilm és egy mozifilm forgatása is munkám a nyáron.

A harmincéves művész több művészeti díj tulajdonosa. Középiskolás korában országos szép kiejtési versenyen Kazinczy-

díjat kapott. „Ez erősítette meg bennem a színészi pályára való törekvést.” 1980-ban Jászai-díjas lett, az addigi művészeti teljesítményéért. A fiatal művész számára a díj fontos elismerés. 1983-ban SZOT-díjban részesítették. Az indoklás szerint a munkásművelődésben kifejtett művészi tevékenységéért.

Úgy érzem, a díj nem csupán az én személyes művészi munkámat, hanem színházamat, a Vígsházamat is illeti. Ez a színház a munkakörnyezetből érkező nézőkhöz is akar és tud szólani. Figyel arra, hogy minél több nézőt, közöttük fiatalokat hódítson meg a színházművészetnek.

A színháznak egyfajta progresszivitást is be kell töltenie, a közönség előtt kell járnia, Pirandello „Hat szerep keres egy szerzőt” című darabja szerintem európai mércével mérhető alkotás. Mi hisszük, hogy jól játsszuk. Nem találkozik a közönség igényével. A klasszikus közönségsiker mércéjével ez a darab nem mérhető.

A színházi dolgozók szakszervezete elnökségének tagja vagy. A társadalmi megbízatás milyen kötelezettségekkel jár?

Kollégák jönnek hozzám, különböző ügyekben kérnek segítséget. Ha tudok, segítek is.

Ne légy stréber! — adták útravalóul pedagógus szüleid, amikor középiskolába kerültél Debrecenbe.

Ezt a pedagógusi tapasztalatot megfogadtam, a mai napig. A teljesítmény a fontos számomra. Mint minden embernél lényeges, hogy sikerélménnyel párosuljon. Saját tevékenységemet folyton

kritikának vetem alá. Remélem hosszú életet ad a sors, minél később fogalmazódik meg esszenciája életemnek.

(Kelet-Magyarország, 1983. augusztus 6.)

„Az érem művésze”

Tóth Sándor szobrászművész

Halk Mozart-zene szól. Bronzérmekek és kisplasztikák teszik ünnepélyes a "másfél szobás" Búza utcai műtermet. A tárlatra hívogató, egész életpályát felvillantó plakátok csak fokozzák a reneszánsz hangulatot. Az ablakon túl, mint múzeumkertben, szobrok a fák között. Most nem zúg a kis villanymotor.

Tóth Sándor szobrászművész készülő érmének előlapján Babits Mihály portréja, a hátoldalon idézet: "Miért nő a fű, hogyha leszárad? S miért szárad le, hogyha újra nő?"

A Munkácsy-díjas alkotó, mint más érmein, most is a személyiség lényegét ragadta meg. Az alkotásban a gondolkodó Tóth Sándor épp úgy jelen van, mint a költő Babits Mihály.

- Ez érem pályázatra készül. Négy művészt kértek fel a munkára, köztük engem is. Majd akkor nézd meg, amikor cizelláltam.

Az ötvenéves művész jelentős művészi múlttal érkezett Szabolcs-Szatmár megyébe.

- 1974 márciusa óta vagyok Nyíregyházán. Az első években - főállásban - a Pedagógus Továbbképző Kabinet művészeti előadója voltam, később önálló, független szobrászművész "lettem". A Képzőművészeti Főiskolán 1959-ben kaptam szobrászművész oklevelet. Hincz Gyula, Papp Gyula, Barcsay Jenő, Gyenes Tamás és Kisfaludy Stróbl Zsigmond tanított a szakmára. Hetvennégyig Szegeden dolgoztam. Mindezt te is tudod.

Igen. És emlékszem arra is, hogy néhány éve még Budapestről is hazautaztál, csak hogy részt vehess a csütörtöki futballedzésen. A pályán is a rend tisztelete vezérelt. Emlékszem a közösen írt cikke a folyosóvégi kisasztalon, az emlékezetes pedagógus vitaköri foglalkozásokra, a Pedagógiai Műhely körüli beszélgetésekre, ahogy Csermely Tibor mondaná, különös tekintettel a képszerkesztésre...

A jubiláló művész első önálló kiállítása 1964-ben, Hódmezővásárhelyen volt. A bemutatott huszonegy rézdomborítás és tizenhat rajz már akkor mai Tóth Sándort mutatta.

- A szükség szülte a művészi tetteket. A közlési vágy, a nemes anyagban való kifejezés igénye. A szobrok és rajzok nekem ma is a legkedvesebbet ábrázolják. Az örömet adó érzéseket és gondolatokat fejezik ki. Meggyőződésem, a legkisebb közösség - a család - öröme találkozik társadalmunk céljával, s az egész emberiség harmóniáját szolgálja. Hiszem, hogy a békéről, a szerelemről, a családról szoborban megfogalmazott véleményem találkozik mindnyájunk boldogságvágyával.

Tóth Sándor a magyar éremművészet élvonalában foglal helyet, de sikereiről még barátainak is mértékkel beszél. Pedig van miről számot adnia. Önálló kiállítás volt Budapesten, Szegeden, Miskolcon, Debrecenben, Hódmezővásárhelyen, Békéscsabán, Kiskunfélegyházán, Kisvárdán, Hajdúböszörményben, Gyulán, Tiszavasváriban. A nagyobb városokban többször is. Nyíregyházán háromszor állított ki. Most Balatonfüreden, a Balaton Galériában láthatók alkotásai.

Gyakran vesz részt nemzetközi kiállításokon és művésztelepeken: járt Villányban, Burgaszban (Bulgária), Oronszkon, Zamoscban (Lengyelország), Plangán (Litvánia), Dzintariban (Lettország), Zsdennyevon (Kárpátalja). Birtokosa Szabadka művészeti díjának, VI. Pál pápa ezüstérmének, harmadik helyezettje volt az 1974-es firenzei Giorgio Vasari éremversenynek. Gyakran szerepel hazai és külföldi pályázatokon. Alkotásai - a kiállítótermeken kívül - találhatók lakásokban, intézményekben, középületek falán.

- Budapesten, Miskolcon, Szegeden, hajdúböszörményben, Kecskeméten, Kaposvárott, Mátészalkán és Makón vannak köztéri munkáim.

Zenei, olvasási és vizuális élmények egyaránt hatnak rá. Egyedi karakterben, szituációban közli azokat az általános és konkrét tartalmakat, amelyeket fontosnak tart elmondani a világról. Olyan derűs harmóniában tudja egyesíteni élményeit és gondolatait, amelyek megkülönböztetik a szakma más művelőitől.

Ihletői a legkiválóbbak, a szellem óriásai, a példaképül választottak. Politikusok, költők, tudósok, a hétköznapi emberek és eseményei. Elkerülte az izmusok világát. Figurális kompozícióiban az arc a legjellemzőbb, az egyéniséget kifejező vonások, egy-egy finom mozdulat vagy a testtartás szépsége. Művészete emberszeretetből, humanizmusból táplálkozik. Pogány Gábor érmei kapcsán írja a balatonfüredi kiállításra invitáló katalógusban: "... a magyar szobrászművészetben ez apró kerek domborműveket mindig a legkiválóbbak készítették: Ferenczy István, Beck Ö. Fülöp, Reményi

József, Ferenczy Béni, Pátzay Pál, Borsos Miklós, a fiatal generációból Asszonyi Tamás Czinder Antal, Csikszentmihályi Róbert, Ligeti Erika és éppen Tóth Sándor."

- Meggyőződéseim, a művészet a személyiség önkifejezésének sajátos formája, mely képes kapcsolatot teremteni térben és időben az emberek között. A szobrász - hitem szerint - képes arra, hogy véges létét az anyag megmunkálásával a végtelen felé kiteljesítse.

A szobrász találkozása Szabolcs-Szatmárral is szerencsésnek bizonyult. A megye lehetőséget biztosított az alkotómunkára, s a művész részt vállalt a képzőművészeti élet fellendítésében. Ő a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége kelet-magyarországi szervezetének a titkára.

- Jelenleg négy szövetségi tag és hét művészeti alaptag él a megyében. 1970-ben hárman dolgoztak Nyíregyházán: Berecz András, Pál Gyula és Soltész Albert. Nagyot léptünk tehát előre, de a fele lélekszámú Hódmezővásárhelyen háromszor annyi művész él, mint városunkban, s ez jelzi, hogy van tennivalónk is.

Kezdettől részt vesz a nyíregyháza-sóstói nemzetközi éremművészeti alkotótelep vezetésében é szervezésében. Két alkalommal is írt a művésztelep eredményeiről és a fejlődés útjáról.

- 1970-ben a megyei tanács életre hívta, feltámasztotta a nyíregyházi művésztelepet. 1976-ig nagyobbbrészt festők dolgoztak Sóstón, de akadt egy-két szobrász, egy-egy grafikus is, és volt, aki falikárpitot szőtt. A munkafeltételek e szerteágazó tevékenységéhez nem voltak biztosítottak. 1977-ben a FIDEM budapesti kongresszusa

idején a művésztelepen csak érmészek dolgoztak. A művészek munkájához az alapvető eszköz-szerszám szükséglet biztosított volt. Az eredmény egy szép kiállítás és maradandó érmék, plakettek sora lett. Berecz András festőművész, a területi szervezet szabolcs-szatmári csoportjának titkára 1979-ben elismeréssel szólt a éremművésztelepről.

- A sóstói művésztelep résztvevői szétviszik hírünket a nagyvilágban. Öröm volt látni Ravennában nyíregyházán készült alkotást. Bogumil Nikolov varsói kiállításán is voltak itt készült érmek. Örömmel nyugtáztuk Gorol Edward és Praxmajer Anna sóstói érmeit a lengyel éremművészeti kiállításon. Szabó Gábor, Hadik Magda, Körössényi Tamás Budapesten, Kalmár János Sopronban, Győrfi Sándor, Király Vilmos, Fritz Mihály Hódmezővásárhelyen állított ki Szabolcsban készült alkotásokat. És csak szemelgettem hét év terméséből.

A művész nemcsak alkotott, tanított is. A szegedi művészeti szakközépiskolában - tizennégy esztendő során - sok olyan tanítványa volt, akik ismert művészek lettek. Nyíregyházán, művészeti előadóként bekapcsolódott a pedagógus továbbképzésbe is. A megyei művelődési központ szervezésében működő szobrász-szakköréből lett művészeti alaptag Sebestyén Sándor, és többen eljutottak a képzőművészeti Főiskolára.

- Jó lenne a megyébe egy művészeti szakközépiskola. Egész Tiszántúlon nincs ilyen intézmény.

Tagja a Szabolcs-Szatmári Szemle szerkesztő bizottságának. Rendszeresen publikál. Írása jelent meg *"A rajztanítás néhány kérdése"* címmel.

- Iskolarendszerünk felismerte a plasztika jelentőségét, bár a dokumentumok mint didaktikai módszert ajánlják, nem pedig mint a világ megismerésének egy sajátos módját. Szükséges, hogy nevelésünk a tanulók plasztikai érzékeit is művelje. Ma hazánkban nem tanítanak mintázást, sem óvónőképző, sem tanítóképző, sem tanárképző főiskolákon. Több éves tanítási múlt áll mögöttem, látom a plasztikai képzés hiányát. Jó lenne, ha Nyíregyházán kiépülne az egész oktatási struktúra: megvalósulna a művészeti szakközépiskola, a tanárképző főiskola és a nemzetközi művésztelep plasztikai egysége.

(Kelet-Magyarország, 1983. június 14.)

"Poéta doctus"

Berecz András festőművész

Festőművész, művésztanár, Nyíregyházán született, 1929-ben. Középiskolai tanulmányait a Kossuth Gimnáziumban végezte, Diószegi Balázs szabadiskolájában ismerkedett a festészet alapjaival. A Képzőművészeti Főiskolán alakította ki festői kifejezésformáit, ott lett művésszé. Évfolyamtársa volt Kondor Béla, Patay László, Szalay Ferenc. Vallja, hogy hitet, nem látványt kell festeni. Az ember harmónia iránti vágyát ő a színek egymáshoz való viszonyában, lokál színek reflexekkel tört, átszótt szövevényében keresi – fogalmazta meg a pályatárs Tóth Sándor.

Zenei tanulmányokkal egészítette ki művészeti ismereteit, volt főiskolai kórusvezető. Később sorozatot készített a legszebb magyar népdalok képi feldolgozásával.

A nép-nemzeti realista iskola folytatója. Időnként szobrot farag. Mozaikot "képzelt" a nyíregyházi kórház falára. Tanít a Bessenyei György Tanárképző Főiskolán. Kiállítások rendszeres résztvevője, bemutatkozott a fővárosban is. "Munkái arról beszélnek - fogalmazta meg Kádas István grafikusművész hogy ma, amikor az ember egyre messzebb kerül a természettől, annak ritmusától, dallamától a művész küldetése, hogy az ősi dalt, ritmust közvetítse az utódoknak".

A képzőművészek Kelet-magyarországi Területi Szervezete szabolcs-szatmári csoportjának titkára, szervezi, összehangolja a

megyében élő képzőművészek tevékenységét, felügyeli az amatőrmozgalmakat is.

Szabolcs-Szatmárban is emelkedhetne a szövetségi tagok száma. A megyében élő és alkotó alaptagok közül Kádas István grafikusművész szövetségi tagságra való kérelmét a Képzőművész Szövetség illetékesei remélem elfogadják. Az út mások számára is szabad. Magas szakmai teljesítményt, országos kiállításokon való részvételt, önálló kiállításokat, a szakmában való országos elismertséget határozzák feltételeként. Jó lenne, ha megyén kívülről is jönne szövetségi tag a megyébe.

Remény van arra, hogy a megyéből, elsősorban a megyeszékhelyről, az amatőr kiállításokon és a megyei őszi tárlatokon rendszeresen és egyre fejlődő szakmai színvonalon szereplők közül kinőnek azok a kollégák, akikből alaptagok lehetnek. A jelentkezőknek számot kell adni a szakmában való jártasságról, biztonsággal kell tudni bánni a figurával, egyéni kiállításokkal, országos szereplésekkel ismeretségre kell szert tenni. Megyén kívülről is érkezhetnek alaptagok a megyébe.

Az amatőrmozgalom országos gond, probléma. Pozitívuma, hogy hatására nő az érdeklődés a művészetek iránt. Ezt az érdeklődést ébren tartani, támogatni kell, a teljesítéseket pedig figyelni. A dilettantizmus nem kívánatos. Amatőr pályázatokon komoly szakmai zsűri bírálja el az alkotásokat, az amatőr kiállításokat szigorú szakmai figyelemmel kísérik a hivatásosak, s természetesen a megyei vezetőség is.

Vannak, akik azt mondják, hogy a szabolcsi művészek a területi szervezetben hátrányban vannak.

A reális kép az, hogy a területi szervezetben a megye előnyös helyzetben van. A megye három szövetségi tagjából kettő területi vezetőségi tag. A Hajdú megyeieknél korántsem ilyen jó az arány. Az állami megbízatások teljesítésében is jó helyen állnak a szabolcsiak. Tóth Sándor rendszeresen kap érem-megbízásokat, magam is kaptam komoly megbízást mozaik készítésére. Hajdúban tudomásom szerint leginkább Vágó Márton szobrászművész kap köztéri és murális megrendeléseket. Tehát nem vagyunk hátrányban.

Nagy esemény a megye képzőművészeti életében az, hogy Nyíregyházán létrejött a Nemzetközi Éremművész Telep.

Nagy eredmény ez a megye életében. A hosszú ideig szervezetlen és szakmai bizonytalanságokkal küzdő nyári művésztelepek sora megszakadt. Az érmekre szakosított művésztelep a múlt évtől két hónapos lett. A szakosodás a szakma letisztulásához, a színvonal emelkedéséhez és komoly eredményekre vezetett. Az országban mindenütt szakosított művésztelepek vannak. Ezekbe bárki jelentkezhet. A nyíregyházi művésztelepet a külföldi szövetségek is komolyan veszik; és legjobbjaikat küldik el.

A kiállítások és pályázatok fontos szerepet játszanak a hívatásos művészek és az amatőrök életében is. Milyennek ítélni a mostani helyzet?

A hivatásos művészek kiállításainak színvonala emelkedett, szervezettségük javult. Több és több igényes kiállítás látható. A kiállítások helyiségei országos színvonalúak, a rendezésekben vannak még kívánnivalók. Sokat várok a Megyei Művelődési Központtól, képzőművészeti lehetőségeitől. A megyei tanács rendszeres pályázatait, évi vásárlásait komoly támogatást jelentenek a megye művészeinek.

A képzőművészeti szakkörök előkészítést adnak a művészeti és a tanárképző főiskolákra jelentkezőknek. Ugyanakkor intenzív szakmai nevelést biztosítanak a fejlődőképes és tehetséges amatőröknek. A legjobb amatőrök ezekből a körökből nőttek és nőnek ki. Komoly stúdióvá kellene fejleszteni a megyei képzőművészeti köröket, és célszerű lenne a szakosodás is. A hivatásosak is aktívabban és hasznosabban vennének részt a munkában. Félek, hogy helyiség dolgában problémák lesznek az új művelődési központban is.

A megyében élő képzőművészek helyzetét illetően megélhetés és foglalkoztatottság szempontjából változatos a kép. Véleményem szerint a teljesítőképesség és a foglalkoztatottság körülbelül egyensúlyban van. Tény, hogy kötött foglalkozásúak vannak többen tanárok és közművelődési alkalmazottak. Szabadfoglalkozású csak kettő van: Huszár István és Lakatos József.

Amiről eddig beszéltünk, elsősorban a megyeszékhelyre vonatkozik. Mi a helyzet a megye többi városában?

Szép munka folyik Nyírbátorban. Külföldi művészeket is fogadó, jól felszerelt, megfelelő élet- és munkakörülményeket biztosító

alkotóházuk, képzőművészeti szakkörük és rajztanári stúdiójuk van. A kör és a stúdió segítséget kap a területi szervezet debreceni művészeitől. Képzőművészeti kiállításaik évtizedek óta rangosak. Nem mondhatok ennyi jót Kisvárdáról és Mátészalkáról, Kisvárdán vannak ugyan rendszeres kiállítások a városi művelődési központ, a múzeum és a Bessenyei gimnázium együttes szervezésében, de ott élő művészeti tevékenység nincs. Mátészalkán a múzeum rendez néha kiállításokat, s időnként üzemek, vállalatok is kérnek tárlatot.

A Vásárosnaményi Művelődési Központban jó kiállításokat rendeznek. Megyei anyag is szerepel, sőt országos kiállítás is. Új képzőművészeti alkotás birtokosa a művelődési központ: egy fiatal művésznek, Szikora Tamásnak van intarziája a csarnok falán. Értékes műalkotás van Vásárosnaményban: Vecsési Sándor Budapesten élő Munkácsy-díjas festőművész nagyméretű seccója. Fehérgyarmaton is voltak kiállítások eddig is. A jövőt illetően várjuk a művelődési intézmények igényeit, terveit. Helyesnek tartanám, ha ezekben a városokban kötött foglalkozásban vagy szabadúszóként élő helyi művész is lenne. Ez elsősorban a körülményektől, lehetőségektől függ.

A megye kilenc képzőművészből ketten a Bessenyei György Tanárképző Főiskola Rajz Tanszékén tanítanak. Milyen súlya van a tanszéknek a megye képzőművészetében?

A tanszéken sajátos helyzet alakult ki fennállása óta. A beindulás éveiben tanszékvezető voltam. Két, képzőművészeti főiskolát végzett alaptagokat sikerült a főiskolára hívni oktatónak. Horváth

János ma is a főiskolán tanít, a másik Egerbe távozott. A tanítóképzővel való fúzió után Pál Gyula alaptag, szövetségi tag is hozzánk került. Sajnos bosszú ideje betegállományban van. A meghirdetett álláshelyekre nem jelentkezett alaptag, az állásokat be kellett és be kell tölteni. A közeljövőben nincs kilátás változásra. A kérdés elvi oldalát tekintve a következőket mondhatom: az oktató-nevelőmunka és a művészi munka lefokozó megkülönböztetést, diszkriminálását nem fogadom el. Azzal csak nyerhet az oktatás, ha művészek vállalják a tanítást. Nem fogadom el, hogy aki nem tud festeni, menjen tanítani. Ellenkezőleg: azt vallom, hogy csak az tudja jól tanítani a szakmát, aki jól tudja csinálni is. Aki nem tudja jól művelni, szerintem nem tudhatja jól tanítani sem.

A Pedagógiai Műhely 1978. évi 4. számában írásod jelent meg "A rajzoktatás szélesebb körű érdekeiről" címmel. A cikk a következő megállapítással, mondhatnám kinyilatkoztatással kezdődik: "A jelenlegi oktatásban nincs kellő szerepe a vizuális műveltség fejlesztésének." Érveid is meggyőzőek. Nem elkésett írás ez? Az új tantervek elkészültek.

Nem gondolnám elkésett írásnak. Az új tanterv előkészítő munkálataiban nem vettem részt. Amikor kezembe kerültek a dokumentumok minden részletében ismerős problémákkal találkoztam. Ami a véleményemben megfogalmazódott, ahhoz tartom magam azért is, mert a rajztanítás eredményességes közismertté tévése a múltban sem a tanterveken múlt, most sem azon fog múlni, hanem a rajzot oktatókon. Nem célom a megjelent

tanterv megfúrása, szándékom a meglévő problémákon való segítés. Ennek jegyében bírálok vagy helyeslem a dokumentumokat. Véleményem szerint az ügyön segíteni akaró bírálatokra szükség van. Úgy hallom Nyíregyházától távolabb is visszhangja van megjelent cikkemnek. Az írás születésének első indítója egy művésztelepi eszmecsere volt Kurucz D. István Munkácsy-díjas festőművész barátommal.

Sokan szeretik, kedvelik művészetedet. Az elsők között tüntettek ki a Váci Mihály-díjjal.

A Váci Mihály-díj megtiszteltetést, örömet jelentett számomra. Örömet elsősorban azért, mert a díj az ügyet segítő és értékelő szándékot jelzi, személyemtől függetlenül. Ugyanakkor a alkotómunkásságomat becsülték meg ezzel a tettel. Gondolom a sor másokkal folytatódni fog.

Időnként az ember visszatekint, összegzi eredményeit. Az 50. évforduló, úgy gondolom, szinte kényszer a visszatekintésre...

A főiskolai évek után visszajöttem Nyíregyházára. Az elmélyült tanulmányi évek gyümölcseit sokáig érleltem. A kezdeti időszak, az ötvenes évek végétől a hatvanas évek közepéig, az önkifejezést kereső időszak volt, eredményekkel, kudarcokkal. Abban az időben nem sokat szerepeltem. A következő időszakban kiérlelődött művészi elképzelésem és egyenletesebb lett pályám. Mint minden önmagával szemben szigorú művész nem lehetek magammal elégedett. Ha szabadúszó lettem volna könnyen lehetséges, hogy jelenlegi eredményeim mennyiségben, számban gazdagabbak

lennének. Alkatomnál fogva a pedagógus pályán, annak minden kötöttségével, maradéktalanul meg tudtam valósítani művészi elképzeléseimet. Az emberi kapcsolatok kiépítésével jobban megvalósulhatott emberközpontú, gondolati töltésű művészi elképzelésem. Ilyenformán elégedett vagyok. Örömmel gondolok azokra a megvalósult eredményekre, amelyeknek tényei közismertek. Eredményességem mértékét azonban nem én magam, hanem mások ítélik meg.

Mivel elvállaltam a művészi-közéleti szerepet, a megyei titkárságot, szeretném ezt a feladatot jól ellátni, mindenki megnyugvására. Mint szuverén alkotó kiállításokat szeretnék, s azokra jó műveket alkotni. Jelenlegi alkotói körülményeim, ha az oktató-nevelőmunka és a közéleti feladat bizonyos féket is jelent, biztosítják számomra az alkotómunkásságot. Kiállításom lesz ebben az évben a Nyíregyházi Művelődési Központban. Erősen foglalkoztat a gondolat: a kiállítás anyaga a művészi fokú rajzi tanulmány legyen, didaktikus jelleggel. Mint a vásárhelyi tárlatok többszöri szereplője a Műcsarnoktól meghívást kaptam a 25. éves jubileumi Vásárhelyi Őszi Tárlat kollektív kiállítására. Ez a kiállítás reprezentatív anyaga lesz a ma élő és a legjava hagyományokat folytató magyar képzőművészetnek. A Fényes Adolf teremben a Műcsarnok megrendezi második gyűjteményes kiállításomat. Részt veszek a Móricz-pályázaton is.

A Sóstói úti kórház új pavilonjában található tizennyolc négyzetméter nagyságú mozaikod. Lesznek újabb nagyszabású alkotások?

A mozaik elkészítése szakmai felkészültségem és többoldalú teljesítőképességem nagy erőpróbája volt. A jó minőségű megoldásért tiszteletdíjként a kategória legmagasabb összegét kaptam. Hogy az ilyen munkák a szakmai és az általános köztudatba bekerüljenek, közvéleménnyé formálódjanak több megbízás szükséges. Jelenleg nincs ilyen konkrét megrendelésem. Ha lesz, vállalom.

Berecz András poéta doctus, tudatos komponista, a harmóniák embere - tartják rólad szakmai berkekben.

-Összetett személyiség vagyok. Való igaz, nemcsak a megézésre építék. Hosszú ideig érelem dolgaimat. Van művész, akinek a képi elképzelés után azonnal meg kell kezdeni a munkát, mert elvész benne a kép. Más hordozni is tudja. Az intuíciónak ott van szerepe, hogy hamarabb megszületik bennem a kép, magamban tudom hordani, s majd elkészül a mű. Mindez alkati kérdés. Festek úgy is, hogy első ülésre megfestem, elkészítem az alkotást.

(Pedagógiai Műhely, 1979. március)

